

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

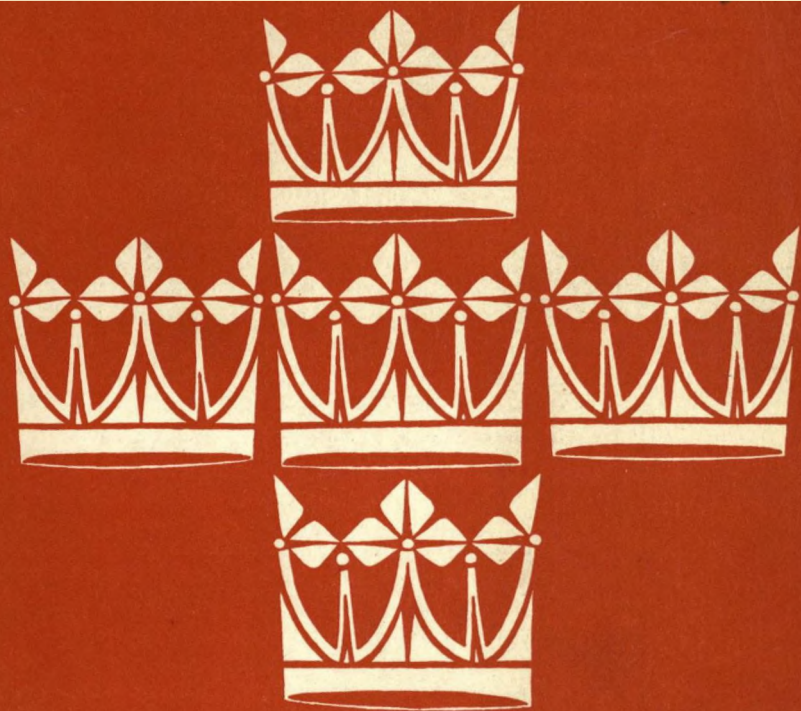
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hans Krag: Hvorfra kom elefantene?	57
Varia: Heraldiske love, Kongresser, Poesibog, Norges løve, Bergensfarerne m. m.	62
Troels Dahlerup: Variationer og mutationer. Adelshistoriske problemer i heraldisk belysning	65
Naglekors, torskekonge og enhjørning. Tilføjelser og kommentarer	81
C. G. U. Scheffer : Trækronorsvåpens mecklenburgska ursprung	83
Hans A. K.'T. Cappelen: Familien Kiellands våpenføring	89
Heraldisk Selskabs aktivitet	93
Fra Ditmarsken til Sydafrika. Fjorten nye bøger om heraldiske emner	95
Sven Tito Achen: Winston Churchills begravelse	101

udkommer to numre årligt, i oktober og i marts; nærværende nummer er udsendt i oktober 1965. Abonnement uden medlemskab eksisterer ikke. Medlemskab koster pr. år:

Danmark: Dkr. 25, postgiro 1123 74.

Norge: Nkr. 25, postgiro 993 30.

Finland: Fmk. 12,50, postgiro 112 019.

Sverige: Skr. 20, postgiro 7 43 35.

Island: Dkr. 25.

Udlandet: Dkr. 25.

Betaling én gang for alle (kun for personer): det 10-dobbelte.

Redaktør:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, København F

Redaktionsudvalg:

Kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. Albert Fabritius, Emiliegade 6, København V

Forfatteren Hans Krag, Alo, Kristiansand S, Norge

Kontorschef Gustaf von Numera, Topeliusgatan 9 A, Helsingfors-Töölö, Finland

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, Sundsvall, Sverige

Amtsrådssekretær, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, Roskilde, Danmark

Medarbejdere i dette nummer:

Stud. jur. Hans A. K. T. Cappelen, Falkum, Skien, Norge

Universitetsadjunkt, cand. mag. Troels Dahlerup, Raftvej 8, Lyngby, Danmark

Dipl. Ing. Bjarne Hartmark, Badische Anilin- & Soda-Fabrik AG, Ludwigshafen am Rhein, Vesttyskland

Major O. H. M. Baron Haxthausen, p. t. Kypem (adresse: DANCON, UNFICYP)

Godseier Jørgen Mathiesen, Linderud, Årvoll, Oslo

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, Bagsværd, Danmark

Statsheraldikern, Kammarherre C. G. U. Scheffer, Riksarkivet, Heraldiska Sektionen, Munkbron 11, Stockholm C

Konservator Aage Wulff, Vangedevej 233 A, Søborg, Danmark

Heraldisk Selskabs styrelse siden 19. maj 1965:

Redaktør Sven Tito Achen, Kong Georgsvej 52, 5. sal, København F. (formand)

Godsejer, civilingeniør Henrik Berner, Clåusholm, Randers, Danmark

Kommandørkaptajn E. Borg, Østerbrogade 102, København Ø (kasserer)

Major O. H. M. Baron Haxthausen, p. t. Kypem (adresse: DANCON, UNFICYP)

Reklamchef Jan Raneke, Vallgatan 3, Lomma, Sverige

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, Bagsværd, Danmark (sekretær)

Tannlæge Christian Spangen, Postboks 10, Løten, Norge

Häradshövding Bo Tennberg, Storgatan 18, Jakobstad, Finland

Amtsrådssekretær, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, Roskilde, Danmark

Heraldisk Selskabs revisorer:

Landsretssagfører Torkil Heise, Ny Vestergade 1, København K

Grosserer Hans Konow, Guldstjernevej 12, København NV

Selskabets arkiv beror hos:

Magister Jørgen Tvevad, Vemmetofte Allé 20, Gentofte, Danmark

Tidsskriftets ekspedition:

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, Bagsværd, Danmark

Hvorfra kom Elefantene?

Av Hans Krag

FREDERIK II til Danmark og Norge var født i 1534, blev konge i 1559, og døde i 1588. Siden han skal ha sin plass i denne fremstilling, nevnes han først, men hans nærvær skyldes formodentlig en misforståelse. Det skal vi komme tilbake til.

Prinsesse *Anna av Danmark*, Frederik II.s to år eldre søster, inntar derimot hier sin plass med rette, og vil måtte nevnes, når ingen lenger i denne forbindelse erindrer hennes kongelige bror. Prinsesse Anna blev i 1548 gift med kurfyrst August av Sachsen, og døde i Dresden i 1585. Av det folk, hvis fyrstinne hun blev, kaltes hun «Mutter Anna», og erindres ennu for sin enkelhet og velgjørenhet. Det av hennes karaktertrekk, som særlig påkaller vår oppmerksomhet, var imidlertid hennes interesse for kokekunsten.

Ordet kokekunst må her tas i sin videste betydning i en tid, da denne kunst, medisin og alkymi ennu grep over i hverandre. Blant de mer elementære uttrykk for kurfyrstinnens interesse kan vi se at hun, som Troels Lund vet å berette om, ennu tyve år etter sin ankomst til sitt nye fedreland, ikke tilfreds med Rhinlaksen, fikk forskrevet saltfisk og andre fiskeprodukter til sitt spisekammer fra Danmark og Norge. På et annet og høiere plan

lå det derimot at hun, da Frederik II i 1575 led av fjerdedagsfeber og appetittmangel, kunde sende ham en for hans tilfelle velgjørende akvavit, samtidig som hun anbefalte ham å være måteholden med drikk.

Den tilsynelatende motsetning, som her består mellom råd og gjerning, finner sin forklaring i hin tids tro på brennevinets universallhelbredende egenskaper. Ikke mindre enn 181 sorter akvavit fantes efter kurfyrstinne Annas død i hennes laboratorier, og deres fremstilling var for det meste hemmeligheter, som selv ikke Frederik II fikk utlevert, da han efter søsterens død utbad sig avskrifter av hennes resepter.

Hermed er det blitt nødvendig å nevne den tredie av dramaets personer, *Marx Rumpolt*, om hvem ikke annet kan opplyses enn det, som i denne forbindelse skulde være det vesentlige, nemlig at han var forfatter av sin tids mest berømte kokebok, utkommet i Frankfurt am Main i 1587.

Kokebokens forlegger, *Sigmund Feyerabend*, blir så den fjerde person i rekken av de opptredende. Data ham vedrørende vil formodentlig kunne finnes i den tyske biografiske litteratur, men faller også utenfor rammen for denne fremstilling. Det skulde være

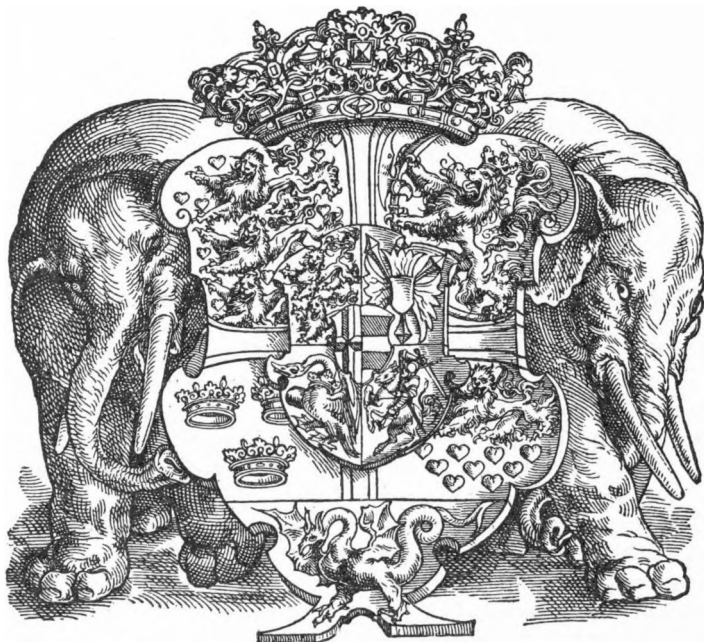
nok å anføre hvad Sigmund Feyerabend i fortalen til en av ham utgitt bok uttaler om sitt forhold til malerkunsten, det vil i dette tilfelle si illustrasjonskunsten:

«Hvad nu min person angår, så har jeg fra ungdommen av alltid følt mig særdeles tiltrukket av denne kunst. Og efter at jeg slog mig på bokhandelen, har jeg særlig tatt i akt hvordan den kan benyttes i boktrykkerkunsten, ikke misbrukt i smedeskrifter og lettferdige bøker, men gjennom nyttige og gode forfattere brukt til gagn for fedrelandet. For således på riktig måte, uten lettferdighet, å anvende malerkunsten, har jeg tatt den i bruk til å pryde de bibelske skrifter, og dernest bøker av andre forfattere blant historikerne og poetene.»

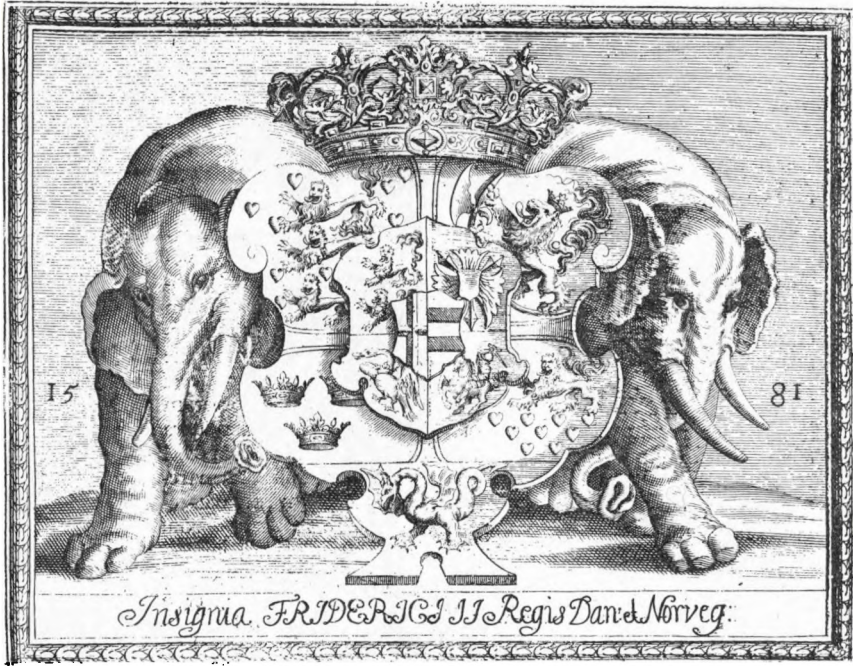
Den bok, hvori Sigmund Feyerabend uttalte dette, var en våbenbok, utgitt i 1589. Han fortsetter:

«Ved siden herav har jeg av kjærlighet til kunsten og for å tjene og hedre alle ærekjære mennesker, som nærer velvilje for den gode kunst, latt sammenstille såvel i det latinske som i vårt tyske sprog den foreliggende stam- og våbenbok, og på det prydligste latt forferdige en del fortreffelige våbener tilhørende mange fornemme herrer og gode folk, først og fremst Hans Romerske Keiserlige Majestet, vår allernådigste herre, dernest en del kurfyrster og fyrster, grever, friherrer og en del berømte av adel og fornemme slekter i stederne.»

Og dermed er vi ført frem til den femte og siste person i vårt historiske galleri, nemlig den kunstner, der av

1. Jost Ammans tresnitt av prinsesse Anna av Danmarks våben til tilegnelsen i Marx Rumpolts kokebok, Frankfurt am Main 1587.

2. Jens Bircherod trodde Jost Ammans tegning fremstillet Frederik II.s våben, og lot den kopiere til sine samlinger til Elefantordenens historie, København 1704.

Sigmund Feyerabend hadde fått i oppdrag å utføre illustrasjonene til våbenboken, og som samme bok derfor har fått navn etter, den «vidtberømte» Jost Amman, født i Zürich 1539, død i Nürnberg 1591.

Efter at dramaets personer hermed er introdusert, står det bare igjen å knytte dem sammen i en kort handling.

Marx Rumpolt skrev sin kokebok, og tilegnet den kokekunstens høie beskytterinne prinsesse Anna av Danmark, kurfyrstinne av Sachsen. Kokebokens kunstelskende forlegger ønsket å ledsage forfatterens tilegnelse med kurfyrstinnens våben, og gav Jost Amman i oppdrag å utføre dette. Således gikk det til at vi finner Jost Ammans

tresnitt av prinsesse Annas våben i Marx Rumpolts kokebok (se figur 1).

Så langt er sammenhengen klar. Det er først på et senere tidspunkt, i 1704, at Frederik II kommer inn i bildet. Nevnte år utgav Jens Bircherod i København «Brevarium equestre seu de ordine Elephantino» med en i kobber utført fremstilling av hvad han kaller Frederik II's våben, som imidlertid viser sig ikke å være annet enn en kopi av Jost Ammans tresnitt (se figur 2).

Det kan ikke være tvil om at det her dreier sig om en kopi. Likhetene er for mange og for iøinefallende til at de behøver å påpekes. Det er mulig at kobberstikket er teknisk meget vel utført, men både for en kunstnerisk og heraldisk betraktning står kopien langt

3. I den av Sigmund Feyerabend i 1589 utgitte våbenbok har Jost Amman utstyrt innhaverne av det berømte handelshus, herrene Fuggers våben med to elefanter som skjoldholdere.

tilbake for originalen. Mens man må beundre styrken og enheten i Jost Ammans komposisjon, ikke minst samspillet mellom skjoldholderne, de to elefanter, er i kobberstikket hele komposisjonen gått i oppløsning like til skjoldfeltenes enkelte figurer.

Jens Bircherod opgir å ha funnet våbenet «apud Mejerum»; det er vel Jost Ammans tresnitt, han har funnet i samlingene til en ikke nærmere betegnet *Mejer*. Enten det så er Jens Bircherod, Mejer eller en annen, som har henført våbenet til Frederik II, formodentlig alene på grunnlag av dateringen, kan da være det samme.

Når det gjelder dateringen av våbe-

net, støter vi på en uoverensstemmelse. Jens Bircherod opgir våbenet å stamme fra 1581. Marx Rumpolts kokebok utkom imidlertid først i 1587 – hvis den ikke også har foreligget i en tidligere utgave. Tilegnelsen bør ihvertfall være skrevet før utgivelsesåret, idet prinsesse Anna døde allerede i 1585.

P. B. *Grandjean* godtar i «Det danske Rigsvaaben» (side 135-136) Jens Bircherods oppgave og presenterer elefantene som Frederik II's skjoldholdere. Men etter det ovenfor anførte, kan det neppe være tvil om at dette er en feil. Elefantene må følgelig utgå av rekken av skjoldholdere ført av de dansk-norske konger.

Prinsesse Annas segl finnes dessverre ikke i P. B. Grandjeans «Danske kongelige Segl 1559-1670». Jeg gjetter allikevel på at prinsesse Anna ikke selv har ført elefantene. Formodentlig er de innsatt som en dekorativ bestanddel i hennes våben av Jost Amman ut fra den kunnskap, han har kunnet skaffe sig om Elefantordenens tradisjoner.

At Jost Amman ikke tok i betenking å føie et par skjoldholdere til et våben, og for så vidt også elefanter, hvis han syntes det var grunnlag for det, fremgår av hans tegning av Fugger'nes våben i den før nevnte våbenbok (se figur 3). Formodentlig er det Fugger'nes oversjøiske handelsvirksomhet, som har foranlediget Amman til å gi dem elefanter til skjoldholdere. Samme våben finnes i Siebmacher fra 1605 uten skjoldholdere av nogen art.

Og hermed skulde vi ha besvart spørsmålet om hvorfra elefantene kom. La oss så si nogen ord om hvorhen de gikk.

Karakteristisk for Jost Ammans tresnitt av prinsesse Annas våben er måten, hvorpå han lar elefantene komme frem bak skjoldet. Og nettop i denne skikkelse optrer elefantene som skjoldholdere for første gang i dansk heraldikk, i *Ulrik Fredrik Gyldenløves* våben av 1655. Det er all grunn til å tro, at det er Jost Ammans tresnitt, som her har tjent som forbillede, uten at dette av de pågjeldende på det daværende tidspunkt behøver å være blitt oppfattet som annet enn en fri fremstilling av det danske kongelige våben. I de senere Gyldenløvers våben

4. De våbener, som blev tildelt Gyldenløvene efter 1655, har alle som skjoldholdere to elefanter kommende frem bak skjoldet. Segl tilhørende hans høie excellence Christian Gyldenløve, greve til Samsøe, feltmarskalk m. v. (1674–1703).

går elefantene igjen (se figur 4). Men i de våbener, som blev tildelt Gyldenløvenes efterkommere, *Danneskjold-Laurvigen*, *Danneskjold-Samsøe*, *Danneskjold-Løvendal*, og endelig *Ahlefeldt-Laurvigen*, er elefantenes antall redusert til én, idet dexter skjoldholder her er en løve med hjelm på hodet.

Dette var bare ment som en redegjørelse i korte trekk. De undersøkelser, den bygger på, vilde utvilsomt kunne utvides, både historisk og heraldisk, og fyldigere resultater fremlegges. Men dette er en oppgave, som jeg for nærværende ikke finner mulighet for å utføre. Jeg har derfor skrevet min redegjørelse nærmest som en oppfordring til andre om å føre undersøkelsene videre og frem til en avslutning.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

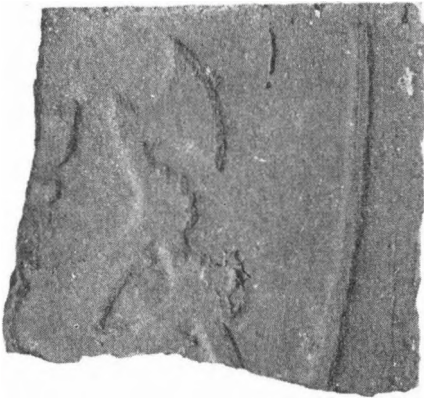
Heraldica Varia

Det norske Kongevåpen

Under et gravearbeide nedenfor Slottsfjellet i Tønsberg ble der i 1960 funnet murrester som stammer fra en kongehall av samme type som Haakonshallen i Bergen. I de følgende år er området gravet ut og murrestene konserverert.

Tønsberg, opprinnelig Tunsberg, er Norges eldste by og antas grunnlagt ved slutten av 800-tallet. Den var i middelalderen kongelig residensstad og bispestete. De monumentale bygninger fra den tid var delvis oppført av teglsten, fremstillet på stedet.

Under utgravningen ble bl. a. funnet fragmenter av dekorerte teglstensfliser, hvor motivene er presset ned i massen før breningen. Et fragment viser en frittstående heraldisk lilje. Et annet viser del

av det norske kongevåpen, den med øks bevebnede løve i skjold. Fragmentet måler langs overkant 7 cm, langs sidekant 7 cm; tykkelse 2,3 cm.

Som det vil sees, er løven venstrevendt, hva som vel kan skyldes våpnets plass i en dekorasjon. Fragmentet oppbevares i Vestfold Fylkesmuseum i Tønsberg, sammen med andre funn fra utgravningen. J.M.

Bibliotek

Omfattningen av de svenska stadsbibliotekens bestånd av heraldisk litteratur är mycket varierende från ort till ort. Ett i detta hänseende osedvanligt välförsett bibliotek är det i Sundsvall. Dess chef stadsbibliotekarie *Klas Viktor Lagström* har under årens lopp samlat en uppsättning heraldica om ett femtiotal volymer. Äldst bland dem är ett samlingsband innehållande dels ett arbete »Inledning til heraldiken» av Carl Ugglå, tryckt i Stockholm 1746, dels en »Afhandling om Swea rikets urgamla Wapn de tre kronor ...» av C. H. Ugglå, tryckt i Stockholm 1760. Vidare märkes A. W. Stjernstedts »Sve- riges ridderskaps och adels wapenbok», tryckt 1857, och ett motsvarande arbete av C. A. Klingspor, tryckt 1890.

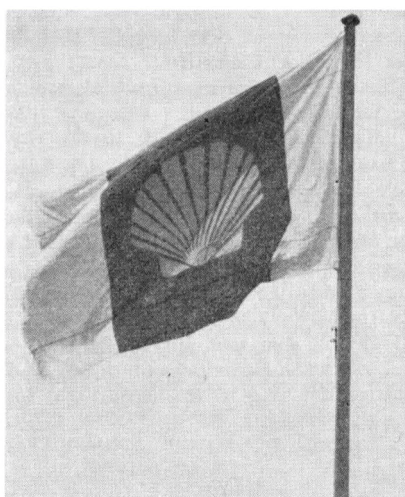
Inom ett närliggande ämnesområde, numismatiken, äger Sundsvalls stadsbibliotek ett tjugotal volymer. H.S.r.

Farve og Metal

»Heraldikkens love» er et misbrukt begreb, og det er ikke mærkeligt, om folk iblandt får det indtryk af heraldiske skrivelser, at disse »love» blot er et sæt skruede og overflødige postulater, som visse heraldikere har udtænkt for at gøre sig selv og deres studium interessante.

Det er morsomt, når virkeligheden demonstrerer, at det ikke behøver at hænge således sammen, og at »lovene» er gode nok, nemlig forstandige, på erfaring byggede regler for, hvad der, rent visuelt, er tydeligt og smukt.

Olieselskabet Shell's firmaflag havde indtil 1964 vist dets muslingeskal gul på hvid bund i en rød dug (se illustrationen, til venstre). Men flaget var ikke tilfredsstillende; skallen, Shells berømte

Til venstre det gamle, nu kasserede Shell-flag, hvis muslingskal stod gul i hvidt felt og derfor ikke kunne ses så tydeligt. Til højre det nye, klarere flag med den gule skal i rødt felt. Billederne venligst udlånt af A/S Dansk Shell.

mærke, sås ikke klart nok. Hvordan kunne det være?

Shell tog problemet op. »Farvernes indvirkning på mennesket er genstand for et voksende studium og granskes ikke alene af kunstnere, men også af psykologer og markedsforskere«. Shells flag blev »genstand for langvarige diskussioner«, og sluttelig kasserede man det, til fordel for et nyt (illustrationen, til højre). Farverne i det nye flag var ganske vist de samme og hovedmotivet, skallen, ligeså. Alligevel var det nye flag langt bedre end det gamle, blot fordi den gule muslingskal nu stod på rød bund i stedet for på hvid. Som man ser: Sandheden af et af den gode heraldiks grundprincipper anskueliggjort godt otte århundreder efter det Andet Korstog. S.T.A.

Kongresser

Den Ottende Internationale Kongres for Genealogi og Heraldik vil finde sted i Paris i dagene 20.–25. juni 1966. Interesserede kan henvende sig til generalsekretæren Monsieur J. Meurgey de Tupigny,

113 rue de Courcelles, Paris XVIIe. Indskrivningsafgiften er 100 fr.

Kongressens emner vil være, inden for genealogi: Familiearkiver. Slægtsforholdenes betydning for handelsdynastier. Store historiske hændelser set fra genealogisk synspunkt. Tanker om et genealogisk centralkartotek for borger-, håndværker- og bondefamilier.

Inden for heraldik: Heraldiske kilder, våbenbøger, sigiller, bøger, kunstgenstande, vægmalerier m. m. Nutidens anvendelse af heraldik. Kommunevåbener. Heraldik på frimærker. Heraldik i reklamen. Murkroner og andre kroner. Juridiske problemer, beskyttelse af familievåbener. Institutionsvåbener. Militær heraldik. Faner og flag.

Desuden vil visse sider af sigillografi og ikonografi blive diskuteret.

I tilslutning til ovenstående emneliste gør Kongressens foreløbige brochure sig den ulejlighed udtrykkeligt at nævne, hvad disse internationale kongresser fremtidig ikke vil drøfte, nemlig følgende emner: Ridderordeners legitimitet, Dynastisk ret, og Adelsret (*droit nobiliaire*). Dette er en ironisk kommentar til

kongressen i Edinburgh 1962, som vil blive værdsat af dem, der var med dér (se Heraldisk Tidsskrift I: 7/307).

En anden kongres af heraldisk interesse fandt (vistnok) sted i september 1965 i Muiderberg i Holland, nemlig *Den Første Internationale Kongres for Vexilologi*. Interessen også for dette grænseområde til heraldikken — studiet af flag og faner — synes at være i stigning. Et af samlingspunkterne for de interesserede er utvivlsomt det udmærkede amerikanske kvartalsskrift *The Flag Bulletin* (se HT I: 5/226), som især gør sig forjent ved vel dokumenterede præsentationer af de mange nye flag (f. eks. afrikanske) som hejses i disse år. S.T.A.

Negern Jims Vapen

Ur »Huckleberry Finn» av Mark Twain, kap. 38: »Here a Captive Heart Busted»:

Tom (Sawyer) satte igång med att fundera ut vapnet. Efter en stund sa han, att han hade hittat på så många att han knappast visste vilket av dem som man skulle ta, men att det va ett som han tänkte bestämma sig för. Han sa:

»På skölden ska vi ha en ginbalk i högra stammen, och en bjälke belagd med ett purpurrött andreakors, med en liggande hund som allmän bild, och under fötterna på honom en krenelerad kedja, för slaveri, med en grön sparre i en av en karvskura bildad ginstam, och tre fjällskuror i blått fält, med de uppresta navelpunkterna på en av sågskuror bildad tandskura. Hjälmprydnad: en svart förrymd neger med ett bylte hängande över axeln i en bastardsträng. Och ett par sinister som sköldhållare, det är du och jag. Valspråk: *Maggiore fretta, minore atto*. Det har jag tagit ur en bok — det betyder ju mer brådska desto mindre fart.»

»Jösses,» sa jag, »men vad betyder det andra?»

»Det har vi inte tid med nu,» sa han, »vi måste jobba på av bara den.»

»Ja men i alla fall,» sa jag, »vad betyder något av det? Vad är en karvskura för någonting?»

»En karvskura — en karvskura är — du behöver inte veta vad en karvskura är för något. Jag ska visa honom hur man gör en sådan när han ska till med det.»

»Äsch, Tom,» sa jag, »jag tycker att du ska tala om det för mig. Vad är en bastardsträng?»

»Åh, inte vet jag. Men han måste ha en sådan. Det ska alla adelsmän ha.»

(Fritt översatt av Hans Schlyter)

Bergensfarerpladen

I HT 5/197 skrev jeg om en terrakotta-plade fra 1550'erne med Bergensfarernes våben, som var blevet fundet i Næstved, og jeg lod forstå, at denne plade var den eneste af sin art i Danmark.

Dette er ikke rigtigt. Det viser sig, at Nationalmuseet i København i sin kælder gemmer ca. 15 lignende plader, indkommet til museet 1926 og tidligere fra Dal-lund Slot ved Odense. De stammer fra samme værksted, og to af dem er identiske med Bergensfarerpladen. To andre er prydet med Norges våben (se billedet), de øvrige er ikke heraldiske. Også andre steder i landet vides der at eksistere sådanne plader. De var en lübsk eksportvare, beregnet til facadeudsmykning, kaminbeklædning m. m. S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Variationer og Mutationer

Adelshistoriske Problemer i Heraldisk Belysning

Af Troels Dahlerup

Tegninger af Aage Wulff

INDTIL Frederik I ved en forordning af 1526 påbød den danske adel at antage faste, arvelige slægtsnavne, fulgte standens store flertal den almindelige nordiske navneskik, hvorefter man til sit døbenavn blot knyttede sit patronymicon, fadersnavnet. Og selvom der fandtes slægter, som gerne brugte et forholdsvis fast tilnavn (som for eksempel slægterne Brok, Galt, Lunge etc.), vanskeliggøres genealogens arbejde ved, dels at man i sådanne slægter ofte anvendte patronymica jævnsides eller i stedet for slægtsnavnet, dels at sådanne tilnavne ligeså godt kunne arves på spinde- som på sværdsiden.

Som kriterium for slægtskab har man derfor brugt våbenmærkerne; thi som *Thiset* har sagt det: »Som bekjendt er det ikke Navnet, men Vaabnet, der yder den sikkreste Veiledning ved Undersøgelsen af de ældre danske Adelslægters Herkomst« (Historisk Tidsskrift 5 I p. 605), og sammenholdt med filiation (den vejledning, som patronymica giver) og fast tilknytning til bestemte lokaliteter bygger vor middelalderlige adelsgenealogi på heraldiske undersøgelser. Når for eksempel *Jens Nielsen* i Havnelev 1473-95 fører en halv lilie i sit segl, medens *Laurids Jensen* sammesteds 1496-1536 anvender samme seglmærke, erklærer vi, at der er tale om far og søn. På dette grundlag bygger hele vor middelalderlige adelsforskning.

Følgelig bliver vore vigtigste hjælpemidler hertil de store sigilværker, Hen-

ry Petersens *Danske Adelige Sigiller* og hans *Danske Gejstlige Sigiller* samt *Thisets Danske Adelige Sigiller fra 14., 15. og 16. Aarhundrede* (her citeret som *A.*, *G.* og *DAS*), af hvilke især det sidste takket være sin systematiske inddeling tilsyneladende gør det muligt for forskeren hurtigt og præcist at skaffe sig et overblik over samtlige 1400-1600 kendte sigiller, hvori findes det søgte våbenmærke, eller i hvert fald dermed beslægtede typer.

Hvor nødvendig og ønskelig en sådan systematik end kan være, må man blot stedse erindre, at den er menne-skeværk, blot et hjælpemiddel, og som alle »tommelfingerregler« secundær i forhold til selve det primære kilde-materiale, hvorfor man — som udtrykt af Hans Krag (Heraldisk Tidsskrift I. bind 3/123) — altid bør sondre imellem det *førte* og det *meddelte* våben (jeg ser her og i det følgende ganske bort fra, at navnlig ældre segltegninger kan have tendens til at lade det mærke fremtræde, som forskeren *ønsker* at finde, ligesom tilsvarende også seglfoto kan retoucheres ganske betydeligt »for tydelighedens skyld«). Det grelleste eksempel herpå, som i generationer kom til at vildlede nordisk historieforskning, er »den hjælpende hånd«, som segltegneren Th. Bergh gav O. S. Rydberg med hensyn til *Kalmarunionsdokumentets* besegling; se herom Niels Skyum-Nielsen i *Scandia* 1960 p. 1 ff.).

Thisets grundlæggende arbejde indenfor adelsgenealogi og heraldik har desværre næppe så meget sat gang i ny

forskning som — ved den urokkelige autoritet, vi gerne tillægger hans pionerindsats — lullet os ind i den opfattelse, at de vigtigste problemer allerede var løst, og det, skønt vi ved omhyggelig læsning af såvel hans som Henry Petersens arbejder i virkeligheden får det ene fingerpeg efter det andet om, hvor en fornyet indsats kunne være formålstjenlig. Vel skriver Thiset (i forord til DAS, p. VII), at »Sigillerne lære, at i Hovedsagen vare de heraldiske Mærker fra den tidligste Tid arvelige Slægtsmærker«, men som kyndig praktiker gør han straks opmærksom på talrige undtagelser, der dog alligevel i hovedsagen kommer til at bekræfte reglen:

At således Palle Griis snart fører et helt, snart et halvt vildsvin, ligesom også Skramernes enhjørning snart kunne være hel, snart halv osv., kan naturligvis anses for ligegyldige, individuelle variationer på samme måde som spejlvending af våbnet; eventuelt signetstikkerfejl, jfr. den »klassiske« fejl, at en bjælke i et udslidt signet kan opfattes som to smalle bjælker etc.

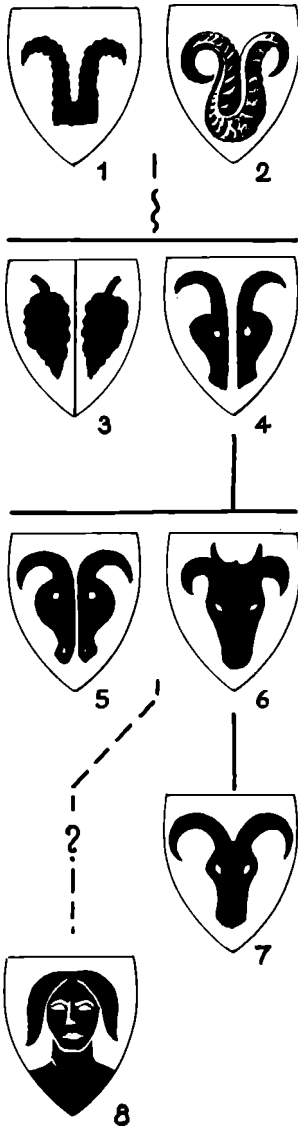
Ej heller Rosenkrantzers eller de nye Lykkers optagelse af henholdsvis de Ebersteiners og de gamle Lykkers våben i alliance med deres egne mærker ændrer noget principielt herved, da det menneskeligt set er lige så forståeligt som den honnerte ambition, der fik den sidste, håbløst forarmede Rosengiedde til at »forenkle« såvel navn som våben for derved at låne lidt af den glans, der da stod om den »rigtige« slægt Giedde, jfr. at endnu så sent som omkring 1700 ombyttede Damsgård-Krabberne deres 200 år gamle våben med de finere Østergård-Krabbers.

Større og mere principiel interesse knytter der sig til Thisets påvisning (ibid. p. VI) af, at »der helt, ned i 16.

Aarhundrede (gaves) Slægter, der indtog en vaklende Stilling imellem Adelsens frie og Borgeres og Bønders ufrie Stand; og ofte giver denne Vaklen sig tilkjende i deres Sigiller«. Således »forbedres« den ufri fødte landstingshører *Niels Henriksens* segl i takt med hans sociale opstigen og sluttelige ophøjelse til rigsråd og rigskansler (Personalhistorisk Tidsskrift 2 V p. 202) fra to vinger om en pil til Arenfeldtslægtens flakte ørn i det delte skjold. Hertil kan føjes en nøje parallel fra Langeland, hvis landsdommer *Mads Jonsen* 1457 fører et bomærke, der 1478 er blevet til »Huitax«-våbnet (se Danmarks Riges Historie II p. 641, fig. 394-95). Også når to brødre som *Søren* og *Erik Gjødesen* begge ca. 1500 steg op i fri stand, kunne de antage hver sit mærke.

At disse spørgsmål hidtil stort set har været upåagtede, skyldes vel især, at interessen hovedsageligt har samlet sig om den højere adel, hvor kilderne flyder langt rigeligere. Men i betragtning af, at det navnlig er lavadelens genealogi, der er fuld af problemer, er det her af afgørende betydning, hvorvidt thesen om slægtsvåbnets uforanderlighed har gyldighed i praxis.

Takket være et par heldige fund af nyt kildemateriale er det lykkedes mig at rekonstruere et par lavadelsslægters ældste led på bekostning af ligprædikenlitteraturens upålidelige tradition (afhandlingerne med den genealogiske bevisførelse i Danmarks Adels Arbog (DAA) 1955 »Om de såkaldte Kongstedlund-Bruner« og ibid. 1963 »Slægten Rodsteens oprindelse«). Da disse undersøgelser ikke blot krævede udstrakt anvendelse af heraldik og sigillografi, men også kastede nyt lys over lavadelens våbenbrug, skal jeg her uddybe især den heraldiske side af de dertil knyttede problemer.

A. Våben for »de Wedsønner«, senere Brun af Kongstedlund. 1. og 2. Weyt Pedersen, 1465–75 og 1488. — 3. og 4. Hans sønnesønner Niels Brun, 1561, og Hans Brun, 1579. — 5. og 6. Hans Bruns sønner Niels, 1579, og Jens Brun, 1580. — 7. Jens Bruns søn Hans Brun, 1607. — 8. Brun af Vindumgård.

Slægten Brun af Kongstedlund — der viste sig hverken at være fra Kongstedlund eller egentlig at hedde Brun — var hidtil først kendt dokumentarisk fra 1536, og så sent som 1561 dukker det ældste segl op, ført af en Niels Brun (Tavle A:3). Umiddelbart og forudsætningsløst betragtet må det snarest opfattes som to blade, agern eller lignende i et delt skjold, og kun fordi vi ad anden vej (kirkeinventar) ved, dels at hans døtre førte et (udelt) vædderhoved, dels at en Hans Brun, der formentlig var hans broder, og dennes søn Niels anvendte segl (A:4 og 5), hvis indhold nærmest må karakteriseres som delte, men i øvrigt ubestemmelige dyrehoveder, kan vi forstå, at Thiset i DAS placerede samtlige disse segl i gruppen C ix = »Et Bukkehoved«. I Thiset-Wittrups Nyt Dansk Adelsleksikon (her citeret som NDA) kommer der dog en vis tvivl til orde, idet denne Brun-slægts våben angives som enten et (helt) vædder- eller et (delt) oxehoved i et delt skjold, jfr. at Hans Bruns anden søn Jens og sønnesøn Hans førte segl (A:6 og 7), hvis indhold snarest må opfattes som et oxehoved, omend givetvis uden spor af deling.

Intet under, at det gamle adelslexicon, hvorfra NDA vist hentede våbenenes farver, skabte to slægter heraf: Brun nr. 11 med et helt, og nr. 12 med et delt oxehoved i et delt skjold.

Således må vi med sorg konstatere, at primærmaterialet, seglene, ikke bidrager til løsning af Brunslægts heraldiske problem, og skønt Thiset i DAS anbragte slægten under »Bukke-hovedet«, udviste NDA større forsigtighed. Sin vane tro anførte leksikonnet dog gerne ellers ukendte eller vanskeligt placerbare enkeltindivider i sammenhæng med bedre kendte familier, med hvem de tilsyneladende

var våbenbeslægtede, og følgelig gøres en Jens Andersen af Øland til denne slægts stamfader, skønt det mærke denne 1479 førte i sit segl, ikke ligner slægtens ældste (A:3 og 4), men netop dens yngste segl, det 1607 af den yngre Hans Brun brugte mærke (A:7), hvorfor endnu vor nyeste genealogiske litteratur angiver 1479 som året for slægtens første opdukken.

Da førnævnte Jens Bruns datter blev moder til den kendte rigsråd *Ove Skade*, kom disse ellers højst obscure familier indenfor våben- og slægtbogsforfatterindernes synsvinkel; men ej heller herfra kan vi hente klare og eentydige oplysninger. Af to såkaldte Jytte Gyldenstjerne-våbenbøger afskriver den ene simpelthen den anden (dvs. forøger fejlene), og denne er igen stort set en afskrift af »Bogen med de 900 Vaabner«. Medens de secundære kilder beskriver våbnet således: et af hvidt og gul (sic) delt skjold, hvori et udelst naturfarvet oxehoved, har den ældste kilde ikke farvelagt skjoldet, der således fremtræder udelst.

Nu kan man simpelthen ikke være for forsigtig i sin benyttelse af de gamle våben- og slægtbøger; thi selv om der ofte kan findes hvide iblandt klinten, er det alt for ofte umuligt at skelne imellem oplysningernes kvalitet. At Jytte Gyldenstjerne-bøgerne var enige om, at »Jens Brun, hand var ingen Brun, men hand hed efter hans Fasters Hosbunde det Brune Navn«, var ganske vist ukorrekt, da allerede hans fader kaldte sig Hans Brun; men da dennes forfædre var ukendte, kunne tilnavnet sagtens tænkes tilgiftet, dvs. at vi i så fald skulle lede efter slægtens ældste led alene ved hjælp af våbnet.

Mærkeligt nok lå forklaringen i en ellers overset bemærkning i disse våbenbøger, der efter at have kasseret

Brun-betegnelsen anbragte denne slægt under overskriften »De Wdsønner«. Dog gjorde den ældste af dem udtrykkeligt opmærksom på, at man ikke måtte forveksle dem med de Udsønner med klokken i våbnet, og gik vi tilbage til kilden, »Bogen med de 900 Vaabner«, viste dette navn sig egentlig at være »De Wedsønner«, og så var vi tilsyneladende ligevidt.

At det overhovedet blev muligt at komme videre, skyldtes en gennemgang af to retssager af 1539 og 1541, hvor det viste sig, at slægtens ældste mand, Hans Brun i Håstrup (Vejle Amt) afvekslende kaldtes Hans Olsen i Håstrup (jfr. at den ellers højst upålidelige ligprædikentradiation gjorde ham til søn af en *Oluf Brun*), da han førte proces om noget gods, der sidst i 15. århundrede havde tilhørt en *Weyt Pedersen*. Da der så yderligere dukkede en *Oluf Vedsøn* i Håstrup op 1511-29, måtte al tvivl om, at vi her havde Hans Olsen Bruns fader og farfader, forstumme.

Fra *Oluf Vedsøn* var intet segl bevaret, men til gengæld hele to fra *Weyt Pedersen* (A:1 og 2). Som man ser, er det ganske udelukket at opfatte dem som vædder- eller bukke- endsige oxehoveder, men man må med *Thiset* (i *DAS*) karakterisere mærket som et par vædderhorn, måske dog anbragt på en vædderpande?

ingen gængs heraldisk terminologi kan hjælpe os ud af vanskelighederne, og heraldikeren *Thisets* systematik har i virkeligheden forøget dem, idet han i *DAS* har placeret Brun-slægtens segl sammen med den *Jens Andersen*, med hvem slægtens ældste våben intet som helst slægtskab antyder, men fjernt fra det segl, som Brunernes virkelige stamfader *Weyt Pedersen* førte. Men heldigvis har adelsgenealogen *Thiset* jo netop henledt vor opmærksomhed på,

at specielt i den laveste lavadel kunne vi forvente at træffe »uregelmæssigheder«, og det nærmere studium af slægtens sociale og økonomiske forhold giver os en tilfredsstillende forklaring:

Det 15. århundrede var utvivlsomt een lang *økonomisk krise* for lavadelen; for eksempel ser vi i Eline Gøyes jordebog (udgivet af Thiset) kapitalstærke godsejere udkøbe den ene småslægt efter den anden. Endnu Weyt Pedersen optræder som væbner; men sønnen Oluf Vedsøn kender vi bl. a. netop fra Eline Gøyes jordebog, hvor han pantsætter gods, og han har utvivlsomt haft problemer nok til at bekymre sig om slægtens heraldik. I 1529 fungerer han tilmed som sandemand på herredstinget ganske som en almindelig selvejerbonde; af hans fire sønner nævnes den ene (Poul) blot i 1536, den anden, Vitus (dvs. opkaldt efter bedstefaderen, Vejt = Vitus, jfr. »St. Veitsdans« efter helgenen St. Vitus. Antagelig stammer den horsenske Beringsslægt på spindesiden fra ham), bliver som så mange andre forarmede lavadelsmænd skibshøvedsmand, den tredje, Hans, synes endog gift med en heredsfogeddatter. Men takket være denne mesalliance, der vel har bragt økonomisk fordel, stiver han sin position af og bliver tilmed stamfader til en rigsråd, medens endelig den fjerde broder, Niels, gifter sig ind i en himmerlandsk slægt.

Da disse to brødre igen er i stand til at føre segl, er det umiddelbart forståeligt, at de — boende fjernt fra hinanden — fortolker slægtstraditionen (eventuelle seglrester?) hver på sin måde (A:3 og 4), indtil næste generation fuldbyrder slægtens heraldiske skisma: Niels Bruns døtre holder sig til *vædderhovedet*, Hans Bruns sønner foretrækker *oxehovedet*. Og da våbenbøgerne alene interesserer sig for rigs-

råden Ove Skades aner, dvs. Hans Bruns gren, finder vi her udelukkende oxehovedet, omend i diverse udstafferinger (sammen med de højadelige forfatterinders hævede pegefinger: ikke tale om, at det er virkelige Bruner — næh, blot gemene Vedsønner! — en viden, som ligprædikenernes forfattere nok har skullet tie stille med).

I betragtning af, at et senniddelalderligt lavadelsvåben kan undergå en sådan metamorphose, må det her være på sin plads at anføre, at vel går litteraturen enstemmigt ind for, at den anden — også først omkring 1536 opdukkende — slægt *Brun* (af Vindumgård) skulle have ført et blåmandshoved i sit våben; men selvom det eneste bevarede segl (A:8) vel næppe kan karakteriseres som andet end et menneskehoved (omend *en face* og ikke som normalt for blåmandshoveder: i profil), er dets væsentligste træk en besynderlig »paryk«, som er højst ualmindelig i våbner med menneskehoveder, og som med nogen god vilje kunne tænkes udviklet af et par rudimentære vædderhorn?

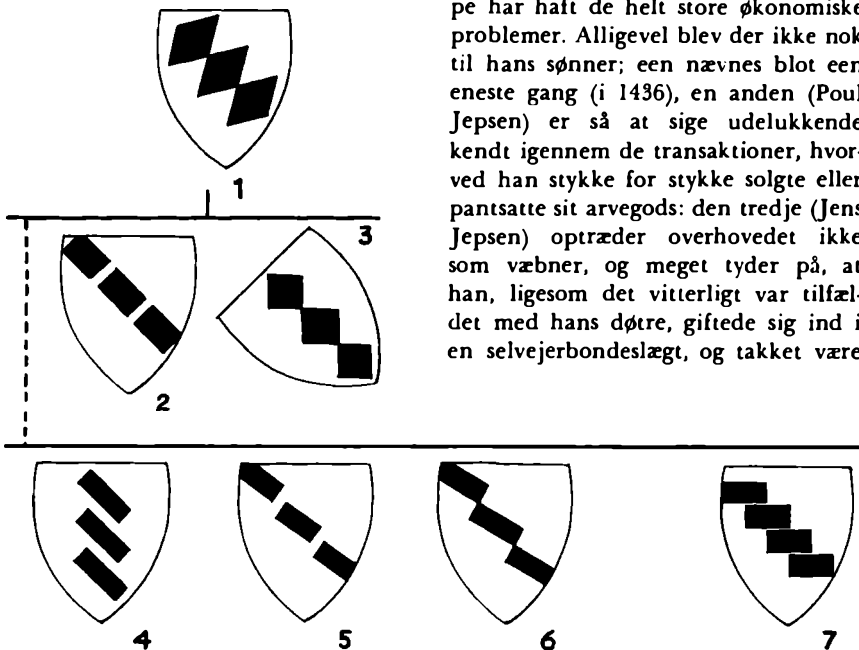
Een svale gør ingen sommer; men heldigvis var jeg få år senere i stand til at gennemføre en ganske tilsvarende undersøgelse for slægten *Rodsteen* og påvise, at den på ingen måde, som hidtil antaget, var en gammel vendelboæt, men oprindeligt en østjysk lavadelsslægt, der af økonomiske årsager sidst i 15. århundrede var flyttet til Vendsyssel med deraf følgende ændring af våbenmærkets oprindelige form.

Slægtens ældste kendte medlem Jep Willesen, der levede 1387-1421 på Kjeldkær (Tørrild Herred, Vejle Amt), førte et våben, der næppe kan bestemmes anderledes, end Thiset gjorde det, nemlig *tre shråtstillede ruder* (tavle

B:1), dvs. terminologisk ret forskelligt fra Rodsteenslægtens meddelte våben, de fire trappestillede mursten. Men atter er det blot den menneskeskabte systematik, der bevirker en større forskel, end seglene i sig selv berettiger. Skønt det våben, som Jep Willekens søn Poul Jepsen 1474 førte i sit segl (B:3), meget minder om det, som hans oldebarn Jens Markvardsen anvendte 1534 (B:4) — ja Poul Jepsens lidt ældre segl fra 1465 (B:2) er så at sige identisk med dem, Jens Markvardsen 1551 og senere benyttede (B:5) — har Thiset i DAS placeret Poul Jepsens segl i gruppe L, dvs. blandt heraldiske mærker (undergruppe: tre ruder), selvfølgelig fordi han vidste, at faderen Jep Willekens segl indeholdt et sådant

mærke, medens Jens Markvardsens segl findes i gruppe I, dvs. bygningsdele (tre, senere fire mursten), skønt først mærket i hans alleryngste segl fra 1561 begyndte at få »trappefacon« (B:6), naturligvis fordi enhver jo ved, at sådan er Rodsteenernes våben nu engang, jfr. at hans søster Karen samme år ved at forøge firkanterne fra tre til fire fik anbragt dem i den siden hen almindeligt brugte opstilling (B:7).

Kort sagt, den tilsyneladende uovervindelige modsætning imellem Jep Willekens tre ruder og de senere Rodsteeners fire trappestillede mursten er kun overfladisk, skabt af den senere — ganske vist nødvendige, men desværre så let vildledende — systematik. Thi også her finder vi en senmiddelalderlig lavadelsslægt, hvis første mand (gift med en holstensk arvedatter) vel næppe har haft de helt store økonomiske problemer. Alligevel blev der ikke nok til hans sønner; een nævnes blot een eneste gang (i 1436), en anden (Poul Jepsen) er så at sige udelukkende kendt igennem de transaktioner, hvorved han stykke for stykke solgte eller pantsatte sit arvegods: den tredje (Jens Jepsen) optræder overhovedet ikke som væbner, og meget tyder på, at han, ligesom det vitterligt var tilfældet med hans døtre, giftede sig ind i en selvejerbondeslægt, og takket være

B. Våben for slægten Rodsteens ældste led. 1. Jep Willeken, 1406–21. — 2. og 3. Hans søn Poul Jepsen, 1465 og 1474. — 4. og 5. og 6. Jep Willekens sønnesøns søn Jens Markvardsen 1534, 1551–60 og 1561. — 7. Jens Markvardsens søster, Karen, 1561.

de deraf flydende arvetrætter har vi nu bevaret utvetydige vidnesbyrd om Rodsteenernes oprindelse.

Hans søn Markvard Jensen tog da tjeneste hos Børglumbispen og vandt en vendsysselsk arvedatters hånd, hvorefter sønnen Jens Markvardsen kom til at starte slægten på ny. Men heraldiske finesser har man næppe bekymret sig om. Først i det nye milieu med fornemmere frænder og på baggrund af navneforordningen af 1526 har man måttet gøre sig seglens indhold klart. De oprindelige ruder var blevet til rektangler, dvs. nærmest »sten«, og først da slægten henimod år 1600 begyndte at efterleve den kgl. forordning, kan vi omsider få en autoritativ fortolkning af mærkets blasonering, idet navnet *Rodsteen* jo klart viser hen til de røde mursten (i sølv).

Ulige vanskeligere er det at afgøre, til hvilken periode vi skal henlægge skiftet af våbenmærke; blandt andet må vi erindre, at de bevarede seglaftryk utvivlsomt blot repræsenterer en ringe brøkdel af, hvad der engang har været af signeter, dvs. at rækken i tavle B (1 til 7) givet kun viser et tilfældigt udsnit af udviklingens gang. At Poul Jepsen 1465 snarere fører rektangler end ruder, kan være en tilfældig variation, som måske skyldes en klodset signetstikker; thi i 1474 er firkanterne nærmest kvadratiske, og nok er disse anbragt pælvis; men idet skjoldet er sat på sned, giver det alligevel samme helhedsbillede som faderens segl. Endnu Jens Markvardsens ældste bevarede segl har de nærmest pælvis satte firkanter; men snart bliver rektangler mere dominerende, og da skråstillingen genoptages, »kædes« stenene sammen (ganske som Jep Willesens ruder), og med optagelsen af blot endnu een »sten« er trappformationen sikret.

Som før nævnt var det een af NDA's ideer at få lidt samling på de mange »slægtsløse« enkeltindivider og navnløse småslægter ved at placere dem i sammenhæng med familier, med hvilke de tilsyneladende var våbenbeslægtede. Også her må vi konstatere denne metodes ulemper, idet Rodsteenerne deles i to helt forskellige afsnit: 1. *Rodsteen*, dvs. Markvard Jensen og hans efterkommere, hvortil knyttes en jysk præst, der allerede ca. 1400 førte den firstens-murtrappe, som Rodsteenerne først to århundreder senere skulle udvikle deres våben til, og 2. *Ferke*, dvs. at Jep Willesens søn puttes ind under en anden jysk slægt, hvis eneste kendte segl, ført 1406 af en gejstlig, vel nok skal opfattes som tre små firkanter (se tavle C:5), med det sørgelige resultat, dels at vi skal lede efter Rodsteenernes forfædre i opslagsværker (som for eksempel Repertoriet) under navnet *Ferke*, dels at Storcks *Våbenbog* i god tro låner Jep Willesens segl til tegningen af *Ferkeslægtens våben!*

Nu var Thiset selv ganske klar over, at reglen om slægtsvåbnets uforanderlighed kun var vejledende; bl. a. henledte han selv opmærksomheden på, at slægten *Brok af Barløse II*, der førte et tværdelt skjold hvori en gren med eet opskydende blad, højst sandsynligt var et skud på *Frilleätten*, skønt denne førte en grøn plante med to blade og tre rødder i et tværdelt skjold; thi ser vi bort fra disse systematiserende våbenbeskrivelser (»det meddelte våben«), vil det i praxis ud fra selve seglbillederne (»det førte våben«) være klart, at der er en betydelig overensstemmelse imellem disse våbenmærker (sammenlign f. ex. DAS F lii 14-15 med F lxiii passim).

Med »våbenmutationerne« *in mente* er det fristende at løbe NDA igennem og dér udsøge evt. andre mærker af

denne type, og vi finder da en veritabel *embarras de richesse*; *Dresselberg* = en egegren eller -stub med to agern; *Gammel* = en stub med tre afhuggede grene; *Norby* af Skovgårde = en stub eller gren med tre blade; *Gylling* = en gren med tre kviste med blade; »*Egegren*« = en egegren med to blade og et agern; *Friis* af Landvig = en egestub med tre agern og tre blade; *Staur* = et afhugget træ.

Her er blot eet af de mange områder, hvor en heraldisk-genealogisk komparativ analyse kan sætte ind. Ikke blot er en række af disse slægter typisk sjællandske (*Gylling*, *Dresselberg*, *Gammel*); men ligesom *Thiset* ikke turde afvise en forbindelse imellem *Dresselbergerne* og de først ca. 1500 i Skåne opdukkende *Skovgårde-Norbyer*, er det af den norske slægt *Staurs* traditioner klart, at den på een eller anden måde følte sig knyttet til det *Holmegård*, som var slægten *Gammels* senmiddelalderlige hjem (NB en sådan tradition kan dog også skyldes en lærd slægtetebogsforfatters opdagelse af en tilfældig våbenoverensstemmelse).

Netop på reformationstiden synes ikke få danske lavadelmænd at være udvandret til Norge (også et emne, der er en heraldisk analyse værd); men alene en nøje gennemgang af sigillerne i forbindelse med en gennemgribende genealogisk undersøgelse vil punkt for punkt kunne afgøre, hvorvidt der i hvert enkelt tilfælde er tale om virkeligt slægtskab (som forholdet utvivlsomt var mellem *Friller* og *Brokker*) eller blot et våbenslægtskab, og i så fald, hvorvidt dette er reelt, dvs. imellem de førte og oprindelige våben, eller blot sekundært (for eksempel *Ferke* og *Rodsteen*).

Således synes ligheden i flere af førnævnte tilfælde at være større på papiret, dvs. i *NDA's* og *DAA's* våben-

beskrivelser (»det meddelte våben«), end i sigillerne (»det førte våben«). *Thiset* selv måtte gang på gang rette sine egne hypoteser: endnu i *DAS* og *NDA* gjorde han *Laurids Pedersen* i *Skovgårde* til denne *Norbyslægts* første repræsentant (1514), medens han i *Danske Magazin* (5 VI p. 31 ff., og herefter i *DAA* 1906) erkendte, at denne var søn af en *Peder Nielsen* af *Ågerup* (*Åkarp*). Desværre gjorde han holdt her og opdagede derfor ikke, at efter al sandsynlighed var denne *Peder Nielsen* i *NDA* dubleret og anbragt dels under slægten *Gammel* (der som ovennævnt tydeligvis var våbenbeslægtet med disse *Norbyer*), dels som en egen slægt *Jude* (idet *Peder Nielsen* nu og da kaldes *Peder Jude*) med en *hjortevie* i våbnet. Går vi nu til den pågældendes segl (*DAS* C xxvi 1), må vi dog konstatere, at selvom det ikke afgørende adskiller sig fra andre »hjortevielignende« segl (om en anden mindre vellykket *hjortevie*-definition se nedenfor), kan det ligeså godt jævnføres med denne *egegrens-* eller *stubs våben*-gruppe, som vi her beskæftiger os med.

Eet er dog, hvad vi med flid og nøje kan udlæse af disse ofte slidte og utydelige sigiller, noget ganske andet, hvis vi for en gangs skyld kunne få at vide, hvorledes man i samtiden, dvs. i senmiddelalderen, så på disse ting. Højest enestående går vort ønske i opfyldelse, da i 1505 ovennævnte *Peder Nielsen*s enke påstod: »at hendis hosbondis wabben vaar it affhuggit træ oc icke en ørne klo, som hendis sønn haaffuer vdgiffuit«!

Først og fremmest konstaterer vi, at som vi i dag kan grunde over horn og hoveder, ruder, firkanter og mursten, kunne samtiden selv i lige så høj grad være i tvivl om et våbens korrekte blasonering. Inden vi dog stejler over, at et træ kunne forveksles med en ørne-

klo (det er jo faktisk sket i Nakskovs byvåben), må vi erindre, at selv Thiset kunne opfatte »træet« som en hjortevie. Tager vi derimod de Dresselbergers »meddelte våben« som udgangspunkt, for eksempel som det gengives i DAA (1891), begynder vi at forstå, at ligesom der typologisk er slægtskab imellem en stub og et træ, kan en utydelig stub med to-tre opskydende grene meget nemt få »ørneklo«-præg. Var nu den pågældende søn udvandret til en fjern landsdel (var det mon en anden af Peder Niensens sønner, som grundlagde slægten Staur i Norge?) og dér i god tro anvendte et ørnekløvåben, ville næppe nogen heraldiker eller adelsgenealog falde på at antage, at denne stod i nært slægtskabsforhold til Skovgårde-Norbyerne.

Tilmed er disse problemer næppe begrænset til den senmiddelalderlige lavadel. Omend slægten *Falk* normalt førte et gaffelsnit i sit våben, kunne hjelmtegnet, en falk, dog lejlighedsvis rykke ned i skjoldet. Når medlemmer af slægten fra tidligste tid (både i 13. og 14. århundrede) kan kalde sig *Krage*, tyder dette unægtelig på, at den førte »fugl« ikke har været helt artsbestemt (DAA 1892), og det samme, kan vi vel formode, var tilfældet med den *ørn*, som slægten *Due* førte (DAA 1891).

Der forekommer mig at være en slående overensstemmelse mellem thesen om slægtsvåbnets uforanderlighed og den også sidst i forrige århundrede eneherskende arvelighedslære, »at erhvervede egenskaber ikke nedarves«. Nu er vi klar over, at der pludseligt — under bestemte vilkår — kan ske spring i massen af arvelige faktorer, *mutationer*, hvorved nye arter stadig kan dukke op. Overført på heraldikken må vi sige, at vel er hovedreglen nyttig og anvendelig i de fleste tilfæl-

de; individuelle variationer findes i så at sige ethvert segl, uden at dette behøver at få arvelig betydning. Men pludseligt bliver hornene til et hoved (Brun), ruderne til mursten (Rodsteen), to blade med tre rødder til eet blad og en gren (Frille-Brok) osv. osv., og den faktor, der mere end noget andet muliggør våbenmutationer, vil meget ofte vise sig at være et ugunstigt økonomisk milieu. Når forarmelsen står for døren, spiller heraldiske problemer mindre rolle; sker der yderligere en flytning til en fjern landsdel, kan mutationen fæstne sig der, og kun i få og lykkelige tilfælde vil kilderne tillade, at historikeren kan få indblik i det oprindelige og korrekte sagforhold.

Konklusionen af ovenstående må i første omgang blive en nødvendig og sund skepsis over for de traditionelle hjælpemidler, som bygger på den gængse systematik. Finder vi selv det tydeligste våben, må vi ikke regne med at kunne bestemme dets blasonering, endsiige placere det i en større sammenhæng af hermed beslægtede våben, hvis vi begrænser os til at lede efter nøjagtige paralleller eller blot godtager de mest beskedne ændringer. På dette tidlige stade af vore undersøgelser må vi lade fantasien spille: »Hvad kan dette i et utydeligt seglaftryk udvikle sig til, evt. have udviklet sig af?« — »Hvad kan en sjusket signetstikker få ud heraf?«, samt »I hvilken kategori kan selv en nok så fremragende systematiker finde på at anbringe dette mærke?«.

Svaret er givet ovenfor: to »ager« skal være et kløvet *dyrehoved*, som den ene slægtsgren gør til et *vædder*, den anden til et *oxehoved*, medens systematikeren gør det til et *bukkehoved*. Et *afhugget træ* kunne af samtiden mistolkes som en *ørneklo*, hvor-

for vi ikke kan gå i rette med systematikeren, når han bestemmer våbnet som en *hjørtevie*.

At betragte et segl fuldstændigt forudsætningsløst er næppe muligt, hvorfor det er uhyre forståeligt, at Poul Jepsens og Jens Markvardsens så at sige identiske mærker (tavle B:2 og 5) indplaceres henholdsvis som mursten og ruder ud fra en genealogisk forhåndsviden om andre familiemedlemmers segl.

Ydermere må det indskærpes, at de »vejledninger«, som NDA giver ved under en kendt navngiven slægt at anbringe mindre kendte, gerne navnløse småslægter og enkeltindivider, ifald der er en vis våbenoverensstemmelse (jfr. ovenfor om Ferke og Jep Willekens sønner; Jens Andersen i Øland som Brunernes stamfader) aldrig må tages for andet end et *forslag* til overvejelse på samme måde som mange af Thissets middelalderstamtavler, der bedst kan karakteriseres som et *første forsøg* på at bringe orden i kaos ved at samle alle formentlig beslægtede personer i en *hypotetisk* stamtavleopstilling.

En af de mest glædelige ting ved Heraldisk Tidsskrifts fremkomst var – forekommer det mig – at der her åbnedes et vindue på klem til udlandet, fra hvis problematik vi sikkert ofte kan hente inspiration. Specielt tænker jeg her på *Jan Ranekes* artikel i 1. bind 3. hefte om »Medeltida Vapengrupper« med opfordringen til at tage dette studium op for Nordens vedkommende.

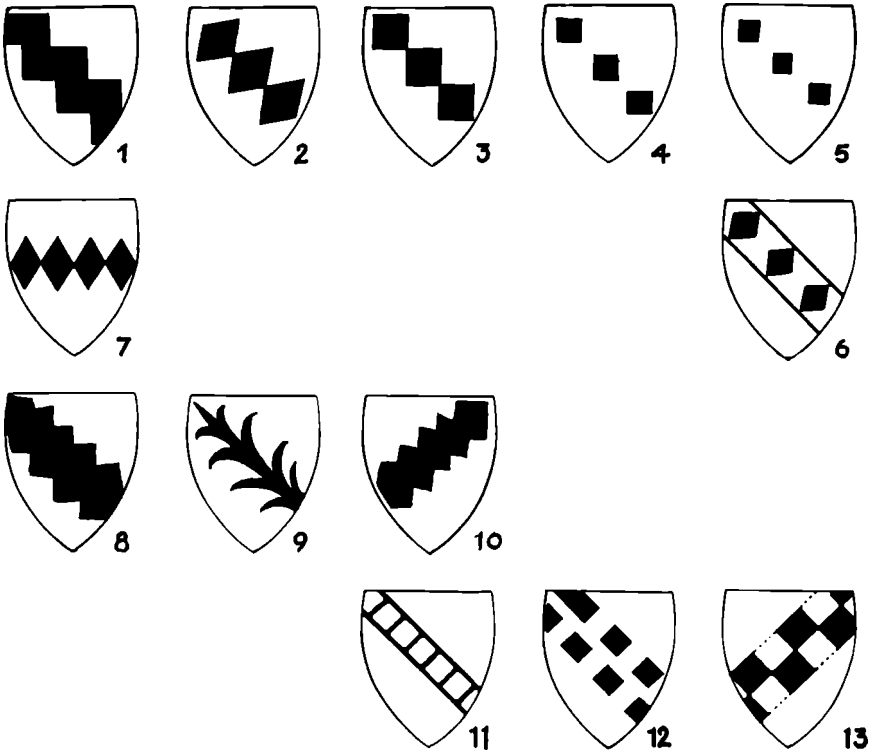
Morsomt nok har *Henry Petersen* forlængst indledt dette arbejde, idet han allerede i 1884 (*Danske Magazin* 4 V p. 238 f.) gjorde opmærksom på, at »tretallet«, dvs. tre ting i våbnet (gerne stillet 2-1) er langt det hyppig-

ste mærke for ægte vendelboætter: *Sehested* med tre søblade, *Rotfeldt* med tre ibsskaller, *Stenshede-Vognsen* med tre blåmandshoveder, hvortil kan føjes lavelsslægterne *Hagel*, *Bagge* og *Knogmose*, for ikke at tale om talrige navnløse småslægter og enkeltpersoner, hvis våben – ofte utydelige og vanskelige at placere i en traditionel systematik – gør netop den vendsysselske adelsgenealogi så besværlig, da den fælles grundtype for våbenmærket ofte kan gøre det højst vilkårligt, hvor man anbringer dem i for søget på at skabe en korrekt slægtsammenhæng.

Også Thiset var inde på dette spørgsmål, idet han (i *Historisk Tidsskrift* 5 I p. 609) omtalte en sjællandsk våbengruppe med to horn (vessel, drikke- eller vædderhorn) og antydede en sammenhæng imellem slægterne *Tå*, *Skytte*, *Sosadel*, *Snubbe* og de *ynge Basser*, og det var formentlig ud fra en fornemmelse af disse problemer, at NDA gerne henviser imellem våbenbeslægtede ætter, som for eksempel den lige så typisk jyske våbengruppe med bjælken: *Munk*, *Sommer*, *Lykke*, *Krabbe*, *Roed*, *Kirt*, *Brok*, *Griis*, *Hval*, *Kande*, *Soop* (jfr. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2 V p. 110), om end et sådant mærkes store udbredelse (helt til Estland!) vel nok kunne forklares alene ud fra dets enkle karakter.

Det må vel tages som et vidnesbyrd om det hidtidige dødvande i dansk heraldik, at ej heller denne tråd blev taget op efter *Henry Petersen* og *Thiset*, hvorfor jeg i det følgende blot til sigter at antyde nogle retningslinier og tillokkende arbejdsfelter for heraldikere og adelsgenealoger.

Under arbejdet med *Rodsteen*-slægtens oprindelse iagttog jeg, at specielt i Øst- og Midtjylland optrådte der ikke få personer, som efter deres segl-

C. Variationer og mutationer, faktiske og mulige, med udgangspunkt i en »takket skråbjælke« (1.). — 2. Jep Willesen (Rodsteen), 1406–21. — 3. Skalehals, 1469–90. — 4. Skalehals, 1521. — 5. Ferke, 1406. — 6. Skalehals, 14. århundrede, Rejsby-slægten m. fl. — 7. Vesterbølle-slægten, 1365. — 8. Vesterbølle-slægten, 1388. — 9. Vesterbølle-slægten, 1406. — 10. Muligvis Astrad Frakke, 1225. — 11. Tornekrans, 1457. — 12. Vil Jepsen (Friis af Haraldskær), 1421. — 13. Rosenkrantzernes Kogsbøl-gren, 1417.

mærker at dømmen var i hvert fald våbenbeslægtede med Jep Willesen (tavle C:2), der førte tre (vist sammenhængende) ruder på skrå. Allerede NDA placerede derfor ham og hans børn under slægten Ferke, idet denne families tre »kvadrater« (C:5) fortolkes som ruder. Nok så stor lighed fandtes der dog med den såkaldte slægt *Skalehals'* yngre segl (C:3-4), selv om den i ældre tid førte firkanterne i en skråbjælke (C:6), dvs. anvendte samme mærke, som flere øst- og søn-

derjyske lavadelmænd brugte (DAS L 1x 1, A. 1100, jfr. 833). Atter konstaterer vi, at denne klare sammenhæng sløres af systematikken, idet NDA — vist på grundlag af Henry Petersen — placerede en Svend Jensen af Rejsby og dennes søn Claus under den typisk skånske slægt Brostrup, skønt sigillerne tydelige *firkanter* overhovedet ikke ligner Brostrup-slægtens *roses*, med det resultat, at Claus Svendsens segl i DAS anbragtes i gruppe F (lv 3), dvs. blomster, og ikke i gruppe L (heraldiske

tegn, ruder el. lign.), selvom det er så at sige identisk med Skalehals-slægtens (C:6).

Nu var Skalehalserne indgiftet i den midtjyske »Vesterbølle-slægt«, der i NDA tillægges en skråtstillet *hjørtevie*, skønt det ældste – nu desværre tabte – segl fra 1365 ifølge Klevenfeldts tegning dog må opfattes som fire bjælkevis satte ruder (C:7), og det følgende – i original bevarede – segl fra 1388 af Henry Petersen bestemtes som en takket skråbjælke (C:8), dog med en beundringsværdig forsigtighed med krydshenvisning imellem disse to segl. I DAS møder vi derimod atter Thisets forkærlighed for »hjørtevier«, idet slægtens tre seneste segl fra 1406 (heriblandt C:9), med lige så lidt ret, som tilfældet var med Norby-slægtens ældste segl (hvor mærket viste sig at være et afhugget træ), placeres i gruppe C (xxvi = *hjørtevie*). Tværtimod fornemmer vi med de tre våben (C:7-9) i række en udvikling fra fire ruder, hvis sammenstilling udgør begyndelsen til en takket skråbjælke, der atter udvikler sig til en sådan grad af uregelmæssighed, at fejltolkning så at sige er uundgåelig, såfremt man ikke til staidighed jævnfører heraldik og genealogi.

Det er lettest at få orden i dette kaos, hvis vi betjener os af samme metode, som Henry Petersen anvendte på den vendssyselske våbengruppe, begynder med at abstrahere fra vore almindelige heraldiske termini (ruder, *hjørtevier* etc.) og svarende til hans »tretal« søger en typologi, som kan dække og dermed forklare os disse forhold. Thi går vi her ud fra en »grundform« (hermed ikke være sagt »en oprindelig form«) omtrent som figuren i tavle C:1, nærmest en løst sammenhængende takket skråbjælke, kan vi uden at bruge »vold« ganske simpelt

aflede alle de anførte våben derfra: den kan opløses i sine enkelte bestanddele og som tre sammenhængende ruder blive til Rodsteen-slægtens oprindelige segl (C:2), yderligere opløses i enkelte firkanter (Ferke, yngre Skalehals, C:3-5), hvilke igen som rektangler kan samles til en murtrappe (Rodsteen, B:6-7) eller sættes i en skråbjælke (ældre Skalehals, Rejsby-slægten m. fl., C:6).

I øvrigt kan enhver gøre forsøget at tegne en murtrappe som Rodsteenernes (B:7); trækker man derefter konturerne op og visker stenenes indre streger ud, giver det til resultat den nydeligste takkede skråbjælke (jfr. P. B. Grandjean: Dansk Heraldik p. 91 om trappesnit og murgavl), et smukt psykologisk vidnesbyrd om, at vor iagttagelsesevne er hæmmet af vor erfarings spændetrøje: det sete *skal* ligne noget, det *skal* tilhøre en kategori, det *skal* være enten det ene eller det andet. Ellers kan vi ikke anbringe det i en systematik, og trods Thisets vittelige fejldiagnoser kan vi jo simpelthen ikke undvære hans fremragende værk DAS. Hvis man nu yderligere fusker lidt med denne takkede skråbjælke (som det kan ske i en udslidt seglstampe eller ved hjælp af en tredjearangs signetstikker) og spidser takkerne til, idet linierne trækkes lidt ind på bjælken, vil denne tendere imod at opløse sig i enkelte ruder.

Morsomt nok findes denne »ruder-takkede skråbjælke« i et af vore allerældste segl, som allerede 1225 sattes under et aktstykke (C:10). Spejlvendingen kan vi nok tillade os at se bort fra, tilmed forestiller mærket egentlig en rytter, i hvis skjold vi finder denne bjælke. Desværre ved vi ikke med fuld sikkerhed, hvem der har ført dette segl, men den ene mulighed er, at det har tilhørt Valdemar Sejrs drost Astrad

Frakke. Da navnet *Frakke* (ved metathese) kan blive til *Ferke* (jfr. *frisk* = *fersk*), skal vi måske i drosten se stamfaderen til en rigt forgrenet, især i Østjylland bosat slægt, hvis talrige medlemmer (Ferke, Skalehals, Vesterbølle- og Rejsby-slægterne samt Rodsteen m. fl.), da senmiddelalderens økonomiske krise slog ind over Danmark, i takt med deres problemer lod heraldiske spørgsmål gå i glemmebogen, således at de enkelte slægtsgrene kom til at udforme grundtypen hver på sin stadig mere differentierede måde?

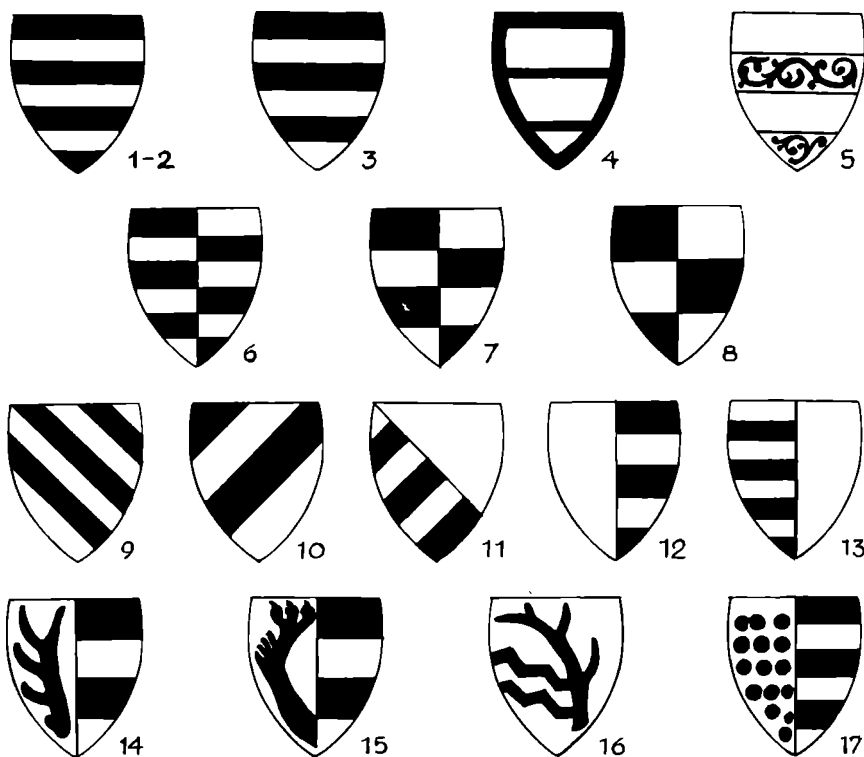
Og medens jeg nu svinger mig på fantasiens vinger, kan jeg ikke undlade at erindre om, at endnu flere typisk østjyske ætters våben måske kan bringes ind under denne formel; for eksempel kan enhver umiddelbart se, hvor lidt variation der skal til, for at *Tornekransernes* »stige« (C:11) opløses i ubestemmelige »firkanter«. Ligeledes fortjener det at anføres, at medens Rodsteenernes fjerne stamfader Jep bærer et højst usædvanligt patronymicon, Willesen, er navnet Wil (Ville) ikke helt ualmindeligt i slægten *Friis af Haraldskær*, som først omkring 1400 dukker op af mørket. For eksempel nævnes hyppigt en Vil Jepsen, der såvel efter navn og hjemstavn som det tidspunkt, hvorpå han levede, måtte antages at være endnu en søn af Jep Willesen. Medens dennes våben som nævnt bedst lader sig bestemme som tre sammenhængende, skråtstillede ruder (C:2), fører Vil Jepsen dog to rækker firkanter, 3 + 4 (C:12), et våben, der vel adskiller sig ikke uvæsentlig fra Jep Willesens, men dog er det betydeligt mere lig, end man efter beskrivelsen af Haraldskær-Friisernes »meddelte våben«, den *skaktavlede skråbjælke*, skulle formode.

Også en anden oprindelig østjysk

slægt, *Rosenkrantz*, førte som bekendt en skaktavlet skråbjælke i sit skjold, og ligesom Ferke-Skalehals-gruppen havde den grene i Sønderjylland. Mærkeligt er det da at se, at det ældste våben for Rosenkrantzernes *Kogsbølgren* (1417) viser fire firkanter (C:13), ganske vist placeret a la skaktavl, men med så svage spor af skråbjælke, at man kunne fristes til at opfatte også dette mærke som blot en variation af vor grundtype (C:1).

Til slut skal jeg her anføre en våbengruppe, hvis blotte existens åbner fascinerende baner for fremtidig forskning. Forlængst er vi klar over, at den vel berømteste af alle danske slægter, som vi med en mindre heldig renæssancetidsbenævnelse kalder »*Hvide-slægten*«, ikke i egentligste forstand er een agnatisk samvørende familie, men må opfattes som en gruppe i hinanden kraftigt indgiftede højadelsslægter med fælles våben, af hvilke kun de færreste førte fast slægtsnavn, medens enkelte grene til tider kunne kalde sig Little, Galen, Stygge eller Hak. Bortset fra rent individuelle variationer kan der ikke være tvivl om, at denne slægtsgruppe i snævrere forstand førte et våben med et *fem gange tværdelt skjold* (tavle D:3) omend det ældste kendte segl fra 1225 snarere må opfattes som seksdelt, dvs. med tre bjælker (D:1).

Det kan selvfølgelig ikke undre, at man har anset slægten *Bielke* med de to bjælker i våbnet (dvs. det meddelte våben) for et skud på denne stamme, tilmed da de ældste segl (altså det førte våben) gerne indeholder tre bjælker (D:2) eller evt. er femdelte (D:4), ligesom også hjemstedskriteriet passer (DAA 1946). Desværre har vi atter her et eksempel på uheldig systematik, idet Thiset i DAS placerer samtlige Bielkeslægters segl i gruppe L (Heraldiske

D. Våbenvariationer indenfor »Hvide«-slægten og vasaller. 1. Gruppens ældste kendte tværdelte segl, 1225, tre bjælker eller seks gange tværdelt. — 2. Bielke, ældre form. — 3. Det knæsatte Hvide-våben, fem gange tværdelt, fra 1264. — 4. Bielke, senere form. — 5. Bøst (Bost, Pust), 1251. — 6. Ældste bevarede Bille-segl, 1306. — 7. Bille, 1350. — 8. Tå (Skytte), 1333. — 9. Ældste kendte »Hvide«-våben, 1224. — 10. Hak, 1267, senere også Galt. — 11. Iis, Blåsinge, 1322. — 12. Snubbe, 1391. — 13. Snekken, 1386. — 14. Rani, 1306. — 15. Griis af Nordrup, 1391. — 16. Fikkesen, 1447. — 17. Present, 1390.

tegn), undergruppe vii = fire gange tværdelt (dvs. to bjælker), skønt de to ældste tydeligt ses at være fem-, de to følgende seksdelte (dvs. med tre bjælker), omend der vel henvises fra undergrupperne for fem og seks gange tværdelt.

Derimod har man stort set ladet upåagtet, at et sådant våben i diverse variationer så at sige er typisk for en lang række i denne familieguppe ind-

giftede slægter, ja næsten kan siges at være »normalvåben« for et vældigt koteri af højmiddelalderlige stormandsætter, der som »Hviderne« havde deres tyngdepunkt i Østdanmark, dvs. Sjælland-Skåne, medens varianter af en sådan art kun yderst sjældent føres af indfødte slægter i Vestdanmark (så vidt jeg kan se, har alene Henry Petersen i sin kritik af Sorø skjoldefrisers restaurering været inde på denne tan-

ke; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1883 p. 1 ff.).

Allerede den første »Hvide«, fra hvem vi har segl bevaret (1224, dvs. det ældste hjemlige vidnesbyrd om slægtens våben!), førte de tre bjælker, omend på skrå (D:9), medens det første medlem af slægten *Hak* ikke anvendte krydsdeling, men derimod en »forenklet« udgave af nævnte type, tre gange skrådelt (D:10), dvs. ganske som slægten Galt vides senere at have gjort det, og tilsvarende førte slægten *Bøst* (Bost, »Pust«) et blot tre gange tværdelt mærke (D:5).

Velkendt er *Billeslægtens* delte og siden tre gange tværdelte skjold (D:7); betragter vi nu det ældste bevarede segl (D:6), viser dette sig simpelthen at være et »Hvide«-våben een gang delt, og som slægten selv efterhånden forenkledede tværdelingen, indskrænkede slægten *Tå* (Skytte) yderligere denne (D:8).

Endnu en ganske simpel variation kunne derefter opnås ved i det delte skjold blot at lade den ene halvdel tværdeles, som slægterne *Snekken* og *Snubbe* gjorde det (D:13 og 12), hvilket mærke yderligere kunne sættes på skrå (D:11, Iis, Blæsinge), eller man kunne udfylde det tomme felt med andre heraldiske figurer som *Rani*-slægtens hjortevie (D:14, af Henry Petersen opfattet som et alliancevåben, idet den anden betydligere sjællandske våbengruppe (»Saltensee af Tystofte« m. fl.) førte to hjortevier).

Blandt holstenske indvandrere kan man en sjælden gang finde lignende våben (Blok, nærmest som D:5, Venstermand som D:12); men ellers er det som nævnt ganske ualmindeligt, at vi i højmiddelalderen træffer denne våbengruppe udenfor »Hvidernes« gamle domæne Sjælland-Skåne, og den slægtsgren, der drager til Jylland (slæg-

ten *Skougårds* forfædre), antog netop et ganske andet mærke, en falk.

Trods hovedreglen, at fælles våbenmærke indicerer slægtskab, må vi dog være på vagt og undersøge, om andre fortolkninger kunne være på deres plads ved en nærmere betragtning af disse våbengrupper. I denne forbindelse er det nok så naturligt at have forholdene i udlandet for øje. Her var det i ældre tid nærmest reglen, at visse *vasalgrupper* antog våbenmærker af fælles grundtype. Overført på danske forhold kunne dette altså indicere, at den 1200-1250 dominerende gruppe af nært sammenknyttede østdanske ætter (det er fristende at have broderskabslisten i Kong Valdemars Jordebog i erindring) tilsvarende bekræftede deres indbyrdes tilknytning ved, da heraldiske mærker i denne periode kom på mode i Danmark, at antage beslægtede våben.

Som vi kommer længere ned i tiden og begynder at få kendskab også til lavadelens våbenbrug, ser vi, at også mindre folk kunne følge trop. At de beskedne *Nordrup-Griiser* fører et våben (D:15), der allerede af Henry Petersen er betegnet som så at sige identisk med *Rani-slægtens* (D:14), behøver følgelig ikke at betyde, at disse familier af højst forskellig social og økonomisk status skulle være blodsbeslægtede. I denne forbindelse må vi også have den ligeledes rent sjællandske slægt Fikkessen i erindring; thi skønt dens *meddelte våben* er en hjortevie med to *bølger*, kan det *førte segl* (D:16) lige så godt fortolkes som rester af Raniernes damascerede *bjælker*. *Snubbe*-slægten kunne vakle imellem at udfylde våbnets tomme felt (dvs. omtrent som D:15) eller lade være (D:12), og på baggrund af at den såkaldte familie »*Present*« (D:17), hvis 15-20 bezanter ikke gør våbnet væsensforskelligt fra

Snubbe-slægtens, ligesom denne er typisk sjællandsk og som denne yndede *Peder* og *Niels* i deres navnenexus, er en slægtskabforbindelse nærliggende.

Endelig skal her påpeges, at medens Rani-slægten formåede at kombinere landsdelens to foretrukne våbenmærker, det 4-6 gange tværdelte skjold, med hjortevievåbnet, virker det unægteligt højst distraherende at finde een slægt *Tå* med »Hvide«-våben (D:8) og een, der førte to vesselhorn, een slægt *Snubbe* med »Hvide«-våben (D:12, evt. D:15) og een med to drikkehorn. Men formentlig skal dette forklares ved, at længe efter at våbenbrugen var begyndt at fæstne sig, kunne tilnavnene arves på kryds og tværs i dette stærkt indgiftede milieu.

Ud fra hvilke kriterier en nybegt væbner i middelalderen valgte sit våben, ved vi ikke meget om. Men det er unægteligt tankevækkende, at når i 15. århundrede en mand fik frihed og frelse på en adelsmands anbefaling, toges som reglen det nye våbens mærke enten direkte eller med visse variationer fra relators eget våben (se NDA: Dyre, Harbo I, Harbou, Ulfeld, Kabel, Rantzau II, jfr. Udsen II), evt. fra relators *moders* våben (Vinter af Vodstrup).

Hidtil har man gerne formodet, at der i så fald forelå en diskret legitimering af et illegitimt forhold eller af frugten af en mesalliance (jfr. DAA 1891 p. 145, Danske Magazin I I p. 99,

I II p. 34 f.). Snarere er forklaringen den snublende nærliggende, at når en adelsmand ønskede sin tjener (foged, svend eller »undervasal«) adlet, måtte han selv lægge våben til, ganske som forholdet oprindeligt havde været i udlandet, og så forstår vi straks bedre, hvorfor de højfornemme Rani'er og de beskedne Nordrup-Griiser kan være våbenbeslægtede, samt at der i den vendsysselske våbengrube (med »tre ting« i våbnet) både findes højadel (Rotfeldt) og utallige ganske ubetydelige slægter. (Jeg håber inden længe at kunne uddybe dette spørgsmål).

Når jeg i denne artikel gang på gang er kommet til andre resultater end *Thiset* og har måttet rette visse principielle indvendinger imod hans arbejde, vil det her være på sin plads at erkende, at vel kan og bør vi rette i *Thiset*, men dermed være ikke sagt, at vi har lov til at gå i rette med ham. Thi uden hans enorme, grundlæggende indsats indenfor såvel dansk adels-historie som middelalderheraldik — man tænke blot på de utallige stamtavler i DAA — ville bl. a. ovenstående undersøgelser ikke have været mulige. Men måske netop fordi *Thisets* indsats endnu ganske overskygger alt, hvad der siden er gjort, tillægger vi gerne hans forslag og hypoteser en næppe tilsigtet autoritet i stedet for at tage det af ham påbegyndte arbejde op og søge at føre det videre.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Naglekors, Torskekonge og Enhjørning. Tilføjelser og Kommentarer

Naglekorset og Jesper Swedbergs Våben

I første bind av HT er *naglekorset* og *spikkorset* flere ganger omtalt med det formål, å bestemme disse betegnelser heraldisk. (Se registeret i HT I nr. 10). Et naglekors sammensatt av tre nagler, utvilsomt hentet fra Jesu lidelseshistorie, har jeg tidligere omtalt som en del av et hjelmmerke i et norsk våben. Lignende kors forekommer i norske geistlige segl fra omkring år 1700. Men det beste eksempel på et heraldisk naglekors tror jeg kan finnes i et svensk geistlig våbensegl fra samme tid. Jeg tillater mig å gjengi en avbildning av det her.

*Professor og domprost, senere biskop,
Jesper Swedbergs våben. Foto efter
seglaustøpning.*

Seglet tilhørte domprost og professor i Uppsala, senere biskop i Skara, *Jesper Swedberg* (1653–1735), selv en meget fortjent mann, men best kjent som Emanuel Swedenborgs far. Hans våben er bemerkelsesverdig ved å forene en flerhet av religiøse symboler med en strengt heraldisk karakter.

Hvad angår våbenets tinkturer, er feltet skravert som blått (vel neppe synlig

i reproduksjonen). Av dette tør vi kanskje slutte, at skråbjelken, som er uten skravering, er ment som sølv. Nøkkelen og de ledsagende firkanter kan være sorte. Duen på hjelmen er sikkert hvit.

Med hensyn til merkenes symbolske betydning, så er korsene omtalt ovenfor. Nøkkelen på skråbjelken kan neppe symbolisere annet enn Kirkens nøklemakt. De to firkanter vil jeg anta skal være to stener og stå for *petra* (lat.), sten eller klippe, i betydningen den grunnvoll Kirken bygger på.

Til støtte for den siste formodning henviser jeg til det våben, som førtes av den samtidige danske astronom, *Ole Rømer* (1644–1710). Det inneholder just denne figur sammen med et fyrstål, sikkert i betydningen *flintesten*.

Duen på hjelmen i Swedbergs våben er ikke Noahs due, som alltid fremstilles med et oljebblad eller en oljegren i nebbet, men duen som symbol på Den helligånd.

Hvad som i ætten *Swedenborgs* våben gjenfinnes av merker fra Swedbergs, er bare nøkkelen, her to nøkler korslagt, og skråbjelken, her to venstre skråbjelker. Videre minner en mitra i ætten Swedenborgs skjold om Jesper Swedbergs biskopelige verdighet. H.K.

Den kronede Torsk

I tilknytning til artiklerne om den kronede stokkfish — S. T. Achen: Bergensfarene og Islands ældste våben i HT 5/197, Hans Krag: Litt om heraldiske fisk 8/374, og Johan H. Meyer: Stokkfisk og stuemarker på Bryggen i Bergen 10/425 — kan følgende opplysninger kanskje føre til en oppløring:

Blandt de torsk der fanges og som blir forarbeidet til stok- eller klippfisk, finnes det en sjelden gang nogen, som har en

merkelig og påfallende hodeform. De har en forhøining eller en pukkel på hodet. Det dreier sig — efter hvad fagfolk sier — om en sykkelig forandring av skallen som en følge av knokkeltuberkulose. Nu kaller fiskerne disse særskilte eksemplarer med hodepukkel for «fiskekonge» eller «torskekonge» og forbinner dermed den myte, at «der hvor fiskekongen går hen, dér følger hans «fiskefolk» efter!» Det vil si, at den fisker som har fanget en fiskekonge, han har hatt hellet med sig og har større chancer for bedre fangst enn andre.

Nu er det vel ikke noget så særlig usannsynlig i å anta, at *kjøpmannen* utnytter myten og også ved hjelp av fiskekongen får fiskefolket (i form av stok- og klippfisk!) til sig. I alle fall kan man i Det Hanseatiske Museum i Bergen se, at de hanseatiske kjøpmenn har brukt slike fiskekonger *in natura* som amuletter i sine kontorer og forretningslokaler. Dér henger det den dag i dag slike preparerte fiskekonger, som er flere hundre år gamle. De er konservert som stokfisk, men med hode naturligvis, hvilket jo skal vise det karakteristiske. Ellers blir stokfiskens tilberedt uten hode, som vel bekjent.

Ifra bruken av slike «stokfiskekonger» *in natura*, til å sette den i et heraldisk våpen, er ikke skrittet langt. Det er heller ikke vanskelig å forstå, at den kunstner som har laget våpenmerket ikke har brukt en naturalistisk fremstillingsmetode, for det ville være lite dekorativt og uoverensstemmende med stilen og dessuten vanskelig å utforme, så at enhver tydelig kan se hvad som er ment. Kunstnerens fremstilling av det hele fiskekongekompleks er efter min mening brillant og enkel og kan vel knappt gjøres bedre: Det vekker hoss den innviede betrakter straks de riktige idéassosiasjoner (enndog den dag i dag!).

Det skulde bli et interessant experiment om man gav i oppdrag til et reklamebüro eller et grafisk institutt eller en grafiker-skoleklasse å lage et «moderne» varemerke på grundlag av torskekongemyten!

Bjarne Hartmark.

Heraldik og Poesi

Det forekommer mig, at den presentasjon S. T. A. foretok i HT II: 11/29 av Kai Friis Møllers dikt «Heraldik», ikke er fullstendig, uten at det samtidig påpekes, at diktet — uansett hvor god poesi — er slett heraldik.

Det som i diktet kalles *Englands våben*, kalles så feilaktig. Våbenet er hverken Englands eller kongen av Englands, men *Hans Britanniske Majestets våben*, i hvilket England — som nevnt i presentasjonen — bare er representert ved det ene felt: i rødt tre gull leoparder.

Hvad som imidlertid her er det vesentlige, er at Englands skjoldholder er løven, mens *enhjørningen*, som i diktet er gjort til et symbol på England «til alle tider», er våbenets *skotske* skjoldholder. I den våbenavbildning, som her i tidsskriftet er valgt til å ledsage diktet, legger vi merke til Englands rose under løvens fot, Skotlands tidsel under enhjørningens.

De engelske konger har i tidens løp som skjoldholdere benyttet følgende figurer: engel, svane, antilope, løve, okse, hind, villsvin, drage, hund, ørn, — men aldri en enhjørning, før Stuartene forenet den skotske og engelske krone.

Det kan for øvrig bemerkes, at i det våben, Hans Britanniske Majestet benytter i Skotland, står Skotlands løve i skjoldets 1. felt, likesom enhjørningen her inntar den fremste plass av de to skjoldholdere.

H.K.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Trekronorsvapnets Mecklenburgska Ursprung

*Föredrag vid internationella kongressen för genealogi
och heraldik i Haag 1964*

Av C. G. U. Scheffer

ÅR 1964 når Sveriges trekronorsvapen — numera känt som det lilla vapnet — en ålder av sexhundra år. Detta vapen användes nämligen första gången av Albrekt av Mecklenburg 1364, då han blev konung av Sverige efter att ha fördrivit den inhemska Folkungaätten från tronen. Härvid är att observera, att de av konung Albrekt införda tre kronorna blevo det svenska konungadömets vapen utan att på samma gång vara den regerande ättens. Mecklenburgarna förde nämligen ett krönt tjurhuvud (figur 1-3).

Ett riksvapen var från början icke rikets utan konungens vapen. Om den regentätt, som först antog ett vapen, länge styrde ett land, vande man sig dock att anse ättens vapen vara landets. Lejonet med yxan blev sålunda fast norskt riksvapen, efter att ha varit Sverreättens släktmärke. Det påverkades ej av skiftande härskarsläkter. Valdemarernas tre lejon i den med hjärtan beströdda skölden blev Danmarks riksvapen. Förhållandena voro ursprungligen desamma i Sverige. Folkungaättens vapen — lejonet över tre ginbalkar — blev internationellt erkänt som svenskt riksvapen.

Med Albrekt av Mecklenburg tog emellertid utvecklingen en annan vändning. De tre kronorna kommo att framstå som det första verkliga svenska riksvapnet, skapat för att beteckna territoriet. Detta vapen förde konung-

en första gången i ett sekret från år 1364, där skölden har hjälm med täcke samt hjälmprydnad (figur 4; jfr Heraldisk Tidsskrift 1962 nr 5, s. 215). Viktigt för en rätt förståelse av ursprungsproblemet är det förhållandet att Albrekt förutom sekretet med trekronorsvapnet använt ett annat sekret med ett vapen, visande endast en krona (figur 4; jfr HT 1962 nr 5, s. 217). Ehuru blott ett sådant sigillavtryck — från år 1376 — påträffats, hindrar intet att de båda vapensekreten kunna ha tillkommit ungefär samtidigt. Redan dessförinnan hade en, två eller tre kronor nyttjats som emblem på mynt, slagna av svenska konungar. Detta kan tänkas ha påverkat den heraldiska processen.

Spekulationerna kring trekronorsvapnets innebörd ha varit många och diskussionen om dess ursprung har pågått alltsedan 1500-talet utan att ha nått ett definitivt resultat. Harald Fleetwood framhöll (1917, 1935) i viss anslutning till Hans Hildebrand (1883), att kronan var kungamaktens symbol och understödde detta med en mångfald exempel från medeltida mynt och sigill. Antalet kronor borde i sammanhanget icke tillmätas någon avgörande betydelse. Trekronorsvapnet kunde förklaras uteslutande av dess uppgift att utmärka kungligheten. Tyvärr begränsade sig icke Fleetwood till denna sakliga argumentering utan

1. Vapen med ett krönt tjurhuvud i sigill, använt 1349 av konung Albrekts fader, hertig Albrekt II av Mecklenburg.

tillfogade en tes, enligt vilken trekronorsvapnet tidigare skulle ha utgjort helgonvapen för Sankt Erik, landets skyddspatron, ett förmodande, som icke kan styrkas för tiden före Albrekt och därmed faller.

Mot Fleetwood kunna ställas anhängarna av tretalssymboliken. Till denna har man givit de mest olikartade förklaringar och för den tillbaka på de tre krönte gudabilderna i Uppsala hednatempel, på de tre i union förenade nordiska rikena och på de tre områden, vilkas innevänare i forna tider hade rätt att välja rikets konung.

Slutligen har fil. dr Heribert Seitz i sin bok »De tre kronorna» (1961) konstaterat överensstämmelsen mellan den brittiske legendgestalten kung Arthurs sköldemärke och kung Albrekts. Denna kan enligt Seitz ge en förklaring till Albrekts införande av tre kronor. Deras »inbördes ordning och vapnets färger, som äro identiska med Arthurgestaltningens, ha uppenbarligen influerats av denna».

Om den brittiske kung Arthur kan i korthet följande nämnas. I littera-

turen framträder han första gången på slutet av 700-talet. Enligt sägnen skall han på 400- eller 500-talet ha värnat landet mot fientliga angrepp. Arthursagorna fingo senare en rik blomstring i Frankrike. Enligt Seitz torde kung Arthurs sköldemärke av allt att döma ha uppstått först under 1300-talets början.

I sin bok har Seitz blottat ett finmaskigt nät, vars tillblivelse kan spåras till de tre vise männens grav i Kölns domkyrka. Seitz' sammanfattande arbete föregicks av ett flertal tidskriftsartiklar. Redan 1950 publicerade han den första i ämnet, »Sveriges tre kronor i sitt europeiska sammanhang, en studie till belysning av ursprungsfrågan», följd 1956 av »Heliga tre konungar och Sveriges riksvapen» och 1959 av »De tre kronorna, symbolens väg till vårt land», i vilken han tog upp frågan om kalendariernas vittnesbörd. När jag i min egenskap av generalsekreterare för Stockholmskongressen 1960 anmodade dr Seitz att presentera sina forskningar, ställde han sig genast till förfogande. Hans pregnanta föredrag utgör en prydnad för kongressens handlingar (jfr HT 1960 nr. 2, s. 60 ff.). När jag nu anmäler en avvikande mening, innebär detta icke att min beundran och respekt för dr Seitz' vittspännande forskning och intressanta synpunkter minskats.

De genom tiderna gjorda tolkningsförsöken ha varit många och tävlat i lärdom och fantasi. Efter moget övervägande har jag likväl måst ifrågasätta om icke något metodiskt fel hittills hindrat gåtans lösning. Jag tror att ett sådant ligger i bedömningen av själva utgångsläget. Man har tagit för givet att konung Albrekt antagit ett helt nytt vapen, men det bör undersökas om så verkligen skett. Det visar

2. Vapen med ett krönt tjurhuvud i sigill, använt 1368 av konung Albrekts broder, hertig Henrik av Mecklenburg.

sig då, att Albrekt redan genom sitt fädernevapen måste ha varit väl förtrogen med kronan som heraldisk bild. Såsom tidigare nämnts förde de mecklenburgska furstarna ett krönt tjurhuvud. När Albrekt — förmodligen av politiska skäl — fann sig förhindrad att i Sverige föra ättens tjurhuvud, låg det för honom nära till hands att behålla dess krona som en symbol för kungamakten. Man kan se saken så, att det svenska riksvapnet tillkommit genom en av dess upphovsman viddagen heraldisk brisure eller närmare bestämt en förkortning av sitt eget ättevapen, som bör ha utgjort den naturliga utgångspunkten, när han skred till verket. Av släktvapnets två komponenter var den ena kronan. Sveriges trekronorsvapen är en utveckling av denna krona.

Nu nämnda tes har framförts av mig i en redogörelse »The Coats of Arms of Sweden», i 1963 års höstnummer av *The American-Scandinavian Review*, som haft en artikelserie om de nordiska staternas vapen. Möjligheten av

trekronorsvapnets härledning från Mecklenburgs krönte tjurhuvud har för övrigt framkastats av Ernst Verwohlt i *Heraldisk Tidsskrift* 1962 (nr 5, s. 215 ff.). Han har dock i sin konklusion stannat för en annan, visserligen besläktad teori.

Det ligger i sakens natur att mitt källmaterial icke kunnat närmare redovisas i den amerikanska tidskriften. En sådan redovisning har jag senare lämnat i uppsatsen »Trekronorsvapnet och våra medeltida städers sigill och vapen» i Svenska stadsförbundets tidskrift år 1964 nr 9.

För min bevisföring har jag uppställt tre punkter. Det bör enligt min mening ådagläggas:

- att heraldisk förkortning kommit till systematisk användning inom Östersjöstaterna
- att heraldisk förkortning där använts för att skapa territoriella vapen
- att den heraldiska förkortningen *krönande krona* — *ensam krona* icke är en blott teoretisk spekulering.

1. Det bästa exemplet på systematisk användning av heraldisk förkortning inom Östersjöstaterna visar det danska konungavapnet. Valdemarernas vapen, tre lejon (leoparder) i sköld, beströdd med hjärtan, är känt från 1190. Hertigarnas sköldar innehöllo färre leoparder än konungavapnet. Som hertig av Sönderjylland förde Abel 1245, medan hans äldste broder ännu levde, två okrönte leoparder omgivna av hjärtan. Hans efterträdare förde sedan samma vapen men i regel med kronor på leopardernas huvuden. — Man jämföre det norska konungavapnets yxbärande lejon och vapnet med lejonet över tre ginbalkar för den svenska kungliga Folkungaätten, i vilka motsvarande kröningar gjordes. — En ytterligare minskning skedde, när Abels sonson,

hertig Erik Långben av Langeland, som också var en yngre son, 1296 endast förde en leopard. Men möjligheterna voro icke uttömda med detta. Hans äldre broder, hertig Valdemar IV av Sønderjylland, hade en oäkta son, vilken som vapen fick en sköld, beströdd med hjärtan.

En mer fritt tillämpad brisure förekommer i vapnet för bröderna Svante polk och Erik, söner till Valdemar Sejrs oäkta son hertig Knud, samt för deras kusins son greve Jakob av Nordhalland, vars farfader, greve Niels, var en annan oäkta son till Valdemar Sejrs. De förde 1253 resp. 1277 och 1278 en delad sköld, i vars övre fält ses en krönt leopard, medan det nedre var bestrött med hjärtan.

2. Svensk stadshistorisk forskning har lämnat viktiga bidrag även på det heraldiska området. Den har bl. a. visat hur Sveriges historia även här vävts samman med Danmarks och de nordtyska staternas. Vi skola finna, att icke få territoriella vapen synas ha tillkommit genom heraldisk förkortning.

Ystad, medeltida dansk stad. Ystads sigill från år 1394 har ett gående lejon som heraldisk figur. Det torde icke ha varit någon tillfällighet att staden fick rätt att föra detta vapendjur i sigillet, som kan förmodas ha tillkommit redan på 1200-talet i likhet med andra danska städers sigill. Vi ha redan erfarit, att de danska konungarna förde tre lejon eller leoparder. Genom att ge staden rätt att föra ett lejon har konungen gentemot ärkebiskopen och andra potentater velat understryka, att staden var hans tillhörighet.

Söderköping, medeltida svensk stad. Det vänstervända gående lejonet i Söderköpings tre äldsta sigill (1298, 1352 och 1399) kan tänkas utgöra en brisure av Svante polk Knutssons ovan beskrivna vapen, i sig självt en brisure av det

danska konungavapnet. Stödet för denna förmodan är att herr Svante polk var ägare av den mark, på vilken staden grundats.

Linköping, medeltida svensk stad. Finlandshertigen och Linköpingsbiskopen Bengt, broder till konung Magnus Ladulås, torde ha tagit initiativet till att Linköping blev stad i egentlig mening. Som stadens sköldemärke torde därför ha upptagits en del av dennes ättevapen, nämligen lejonets huvud, som vändes en face. Linköpings sigill var i bruk 1297 och finnes bevarat från 1300.

Malmö, medeltida dansk stad. Stads vapnet har i sammanhanget sitt största intresse genom sin anknytning till nordtysk heraldik. År 1437 förlånade Erik av Pommern genom sköldebrev staden ett vapen, visande ett krönt griphuvud. Det var ett vapen ägnat att väcka tacksamhetens känslor, hämtat som det var ur konungens eget och de pommerska hertigarnas. Här lämnas oss ett belägg för förkortningsprincipens användning (grip – griphuvud) även av de regerande furste-

3. Vapen med ett krönt tjurhuvud i sigill, använt 1368 av konung Albrekts broder, hertig Magnus av Mecklenburg.

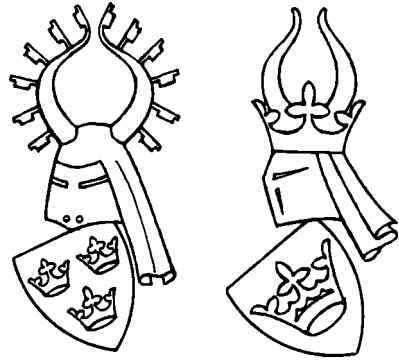
husen söder om Östersjön. Sigillverk och urkundspublikationer avseende Holstein, Mecklenburg och Pommern ge för övrigt en rik provkarta på hur de regerande ätternas sköldemärken helt eller delvis ha upptagits i städernas sigill och vapen. Staden Stettin förde från 1361 ett krönt griphuvud i sitt sekret. Det äldsta sigillet från 1200-talets slut innehåller bl. a. två lutande sköldar med hela gripapar. Det är alltså möjligt att med Stettin 1361 och Malmö 1437 inrama trekronorsvapnets tillkomstår 1364.

3. Ett konkret exempel på förkortningen *krönande krona* — *ensam krona* lämnar Sveriges huvudstad. Stockholms vapen visar ett framåtvänt konungahuvud. Denna bild har tidigast påträffats i stadens sigill av år 1376 (se bild i HT 1962 nr 5, s. 217). Vid slutet av 1400-talet tillkommer ett vapensigill, med en ensam krona i skölden (se bild i HT 1962 nr 5, s. 219). Sambandet mellan de båda sigillen är påtagligt. Kronan utgör en förkortning av det krönta huvudet och betecknar liksom detta Stockholm som konungens residensstad. Förkortningen av Stockholms stads sigillbild, då kronan lyftes från konungens huvud och placerades i vapensköld ger ett konkret exempel på det tänkta händelseförloppet vid det svenska riksvapnets tillkomst.

Källor och Litteratur

Allmänt

H. Fleetwood: Sveriges kungavapen under medeltiden, Medd. från Sv. heraldiska föreningen, 3, 1917, s. 13–20; *Dens.*: Sveriges tre kronor, uppkomsten av tre-kronorsmärket i Sveriges riksvapen, Medd. från Riksheraldikerämbetet, 3, Malmö 1935; *H. Hildebrand*: Heraldiska studier: Det svenska riksvapnet, Antiqv. Tidskrift

4. Konung Albrekts två riksvapen enligt sekret från 1364 (t. v.) och sekret från 1376 (t. h.).

för Sverige, 7:1, Stockholm 1883, s. 21 ff.; *N. L. Rasmussen*: Rikets vapen (Rikets vapen och flagga, utst. katalog, Stat. hist. mus.), Stockholm 1960, s. 8 ff.; *C. G. U. Scheffer*: Artiklarna Besittningsvapen och Bitecken, Kulturhist. lex. för nord. medeltid, 1, Malmö 1956; *Dens.*: The Coats of Arms of Sweden, The American-Scandinavian Review 1963:3; *H. Seitz*: Sveriges tre kronor i sitt europeiska sammanhang, Rig 1950:2; *Dens.*: Heliga tre konungar och Sveriges riksvapen, Rig 1956:4; *Dens.*: De tre kronorna, symbolens väg till vårt land, Tidskr. Livrustkammaren, 8:6, Stockholm 1959, not. 22; *Dens.*: De tre kronorna, Stockholm 1961; *E. Verwohlt*: Sveriges tre kronor, Heraldisk Tidskrift 1962:5.

Mecklenburg

N. A. Lindhult: Riksvapnet Tre Kronor. Historiskt-heraldiska anteckningar från Mecklenburg och Danmark samt om några svenska stadsvapen, Svenska kommunalbladet 1932 nr 1–2; Mecklenburgisches Urkundenbuch, IV, X och XXIV, Schwerin 1867, 1877, 1913; Mecklenburgische Siegel des Mittelalters aus den Archiven der Stadt Lübeck, Lübeck 1857; *C. Teske*: Die Wappen des grossherzoglichen Hauses Mecklenburg in geschichtlicher Entwicklung (Güstrow 1893).

Städer

A. Berghman: Stockholms stads vapen och flagga, Svenska stadsförbundets tidskrift 1953:3; *Dens.*: Sveriges tre kronor och Stockholms stadsvapen, Rig 1956:2; *P. B. Grandjean*: Danske Købstæders Segl, København 1937; *B. E. Hildebrand*: Svenska sigiller från medeltiden, I: 1–2, Stockholm 1862, 1867, s. 53 f. och plansch 41; *S. Kraft*: Linköpings stads historia, I, Uppsala 1946, s. 114 och 130; *Dens.*: Ystads historia, I, Ystad 1956, s. 38 f.; *S. Ljung*: Söderköpings medeltida sigill, S:t Ragnhilds Gille i Söderköping, Arsbok 1946, s. 5–11; *Dens.*: Söderköpings historia, Lund 1949, s. 35 f.; Malmö stads urkundsbok, utg. av L. Weibull, Malmö 1901, s. 28 f.; *C. G. U. Scheffer*: Artikeln Lejonansikte i Kulturhist. lex. för nord. medeltid 10, Malmö 1965; *Dens.*: Trekronorsvapnet och våra medeltida städers sigill och vapen, Svenska stadsförbundets

tidskrift 1964:9; *I. Simonsson*: Erik den helige som Stockholms skyddspatron, S:t Eriks årsbok 1920, s. 1 ff.; *Dens.*: Promemoria den 18 sept. 1920 i Stadskollegieutlåtande nr 181 år 1922 angående Stockholms stads vapen och sigill; *B. Thordeman*: Erik den helige i medeltidens bildkonst (Erik den helige, utg. av B. Thordeman, Stockholm 1954), s. 201 f.; *L. Weibull*: Malmö stads medeltida sigiller, Historisk tidskrift för Skåneland 1903, s. 151.

Efter kongressen i Haag ha hithörande frågor behandlats av förf. i »Trekronorsvapnets dubbla ursprung» (Arte et Marte 1964) och i »Våra riksvapen» (i hans bok »Heraldisk spegel», Stockholm 1964).

*

Ritningarna av B. Grep; sigillavgjutningarna av G. Fleetwood och S. Hallberg; fotografierna av B. Lundberg.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Familien Kiellands Våpenføring

Av Hans A. K. T. Cappelen

MANGE dyktige forretningsfolk og embetsmenn, politikere og kulturpersonligheter er fostret av den norske familien Kielland. Fra bondestand arbeidet slektsmedlemmer seg opp til velstående handelsmenn, som kom til å eie både gods og fornemme titler. Slekten har hatt en interessant bruk av våpen og dens økonomiske framgang gjenspeiles tildels i seglmerkene. Begge de våpenskjold som føres av slektens to grener idag, har sin opprinnelse i forfedrenes *mødrene* familievåpen.

I Kristiania utga, senere kammerherre, Axel Kielland i 1897 boken «Familien Kielland med dens kognatiske Ascendants» (heretter: AK). Slektsboken nevner mange segl og våpen, men ved å gå med boken i hånd tilbake til kildene, får en visse linjer klarere fram.

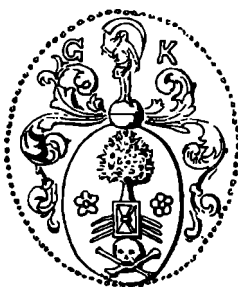
Alle de nålevende medlemmer av slekten stammer fra handelsborgeren Jan Jacobsen Kielland, som døde 1765 i Stavanger. Hans far var kommet fra Sokndal herred i Rogaland, hvor forfedrene var bønder og brukte bumerker. Jan Jacobsen Kielland opptok imidlertid selv et våpen med *et ustilisert tre* i skjoldet og på hjelmen det samme (AK). Merket ble forkastet allerede av barna hans.

Jan Jacobsen Kielland var gift med Frøchen Kirsebom († 1742). Hennes oldefar, gullsmed og rådmann Iochum Kirsebom, innvandret til Norge fra Danunark eller Nord-Tyskland. I 1652 signerer han i Stavanger byregnskaper med et segl med *et dødningehode hvorfra vokser et togrenet tre omsnodd av en slange*. Treet skal trolig gjøre vå-

penet talende. Iallfall blir det slik senere, da en våpenbeskrivelse (AK) taler om «frukter» på treet — så der er kirsebærene også kommet med!

I seglet til rådmannens sønn, Jacob Iochumsen Kirsebom († 1694), står *to krysslagte knokler* bak dødningehodet, på treet over dette kan det se ut som det er «frukter» og *et timeglass* i trekronen. På hver side av treet stamme er det *en prikk*.

Jacob Iochumsen Kirseboms sønne-datter var altså Frøchen, gift med Jan Jacobsen Kielland. Deres sønn igjen, Gabriel Kirsebom Kielland († 1780), opptok så det våpenskjoldet som hans etterkommere fortsatt fører (figur 1): i skjoldfoten står de to krysslagte knokler under dødningehodet, på det vokser et tre fra et timeglass og treet er ledsaget av to heraldiske roser — plasert slik som prikkene i oldefarens segl! Som hjelmtegn føres en Fortuna

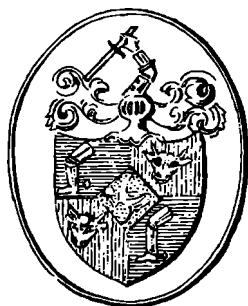
1. Seglet til Gabriel Kirsebom Kielland, død 1780. Hjelmen mangler, men fru Fortunas kule er satt slik at den gir inntrykk av å danne det manglende forbindelsesledd mellom skjold og hjelmtegn. Fram fra timeglasset stikker trerøttene og det er usikkert om meningen er at treet står bak eller oppe på timeglasset. Etter AK.

på en kule og med seil hevet i armene over hodet.

De første Kirsebomsegl var uten skjold og hjelm. Slekten's hjelmtegn ble føyet til i det 18. århundre, og var et par vinger.

Broren til Gabriel Kirsebom Kielland var stadskapteinen *Jacob Kielland* († 1788). Han grunnla et kjent handelshus i Stavanger, og han førte et våpen med en *Justitia* i skjoldet og en *Fortuna* på hjelmen (AK). Men dette skulle også bare bli et personlig merke.

I ekteskap med *Elisabeth Schanche* fikk Jacob Kielland en mektig sønn, som laget seg et våpenskjold i pakt med sin praktglade personlighet, og som hans etterkommere i dag fører.

2. Gabriel Schanche Kiellands segl. (Sølv) ben i blått, (sort, senere gull) oksehode i rødt, (sort) trane i gull. Etter AK.

For *Gabriel Schanche Kielland* († 1821) fikk seg tittel av «kgl. agent» med justisråds rang, og den rike handelsmatador eide bl. a. herregården Ledaal – den nåværende kongebolig i Stavanger.

Våpenet til Gabriel Schanche Kielland er firdelt med gull hjerteskjold med en (vaktksom) trane, 1° og 4° blått med et harniskkleddt ben med spore, 2° og 3° rødt med et sort oksehode. På hjelmen en væpnet arm (se figur 2).

Våpenkombinasjonen bygger utelukkende på inngiftede kvinners skjold og har i sin fornemhet et utenlandsk preg.

Feltene 1 og 4 representerer slekten *Schanche*. Om denne familien er identisk med den gamle norske adelslekt *Skanke* (Skank, Skonk, som den også skriver seg) – som har navn fra våpenet med en besporet fot – er nok sannsynlig, men ikke bevist (AK). Både tid, navn og våpen passer. Familien begynner stamrekken med *Jon Mogenssøn Skanke* († 1618). Både hans sønn *Theophilus* og sønnesønnen, presten *Jonas Skank* (heretter gjengis navnene slik personene selv skrev dem), bruker en bestøvlet fot med spore i sine segl. *Zacharias* Joensen Schanche (bror av *Theophilus*) har samme seglmerke, men over foten – uten hjelm – to harniskkleddte armer med en stjerne imellom.

Presten *Jonas Skanks* sønn, *Gabriel Schanche*, førte i sitt segl den bestøvlede fot med sporen, men på hjelmen en harniskkleddt arm med et sverd (AK). Etterkommerne anså dette for slektens rette hjelmtegn, og derfor er dette satt på hjelmen i det kombinerte Kielland-våpenet. *Gabriel Schanche Kielland* var dattersønn av *Gabriel Jonassen Schanche*.

Den «kgl. agent», handelsmann og godseier *Gabriel Schanche Kielland* var gift med *Johanna Bull*, datter av en prest på Jæren. Det er henne Kiellandvåpenets 2° og 3° går tilbake på. Familien hennes kalles gjerne «Tønsbergslekten Bull», og den har i segl ført oksehode(r) med varierende fargeangivelser, men slekten bruker oftest et delt skjold med andre symboler. Våpenføringen er usikker og *Johannas* far, *Jens Bull*, har kun initialer i rokokkoskjold i sitt segl. Slekten innvandret fra Danmark til Tøns-

berg ca. 1700, og det er et ikke bevist sagn at familien opprinnelig skulle ha vært engelsk.

Tranen i hjerteskjoldet, som pussig nok ofte fremstilles som det rombeformede dameskjold, har den mest innviklede forhistorie:

Mormoren til Gabriel Schanche Kielland var *Elisabeth Søfrensdatter Godtzen*, gift med presten Gabriel Jonassen Schanche. Elisabeths far, *Søfren Godtzen*, var også prest, og i sitt skjold førte han to krysslagte knokler under et dødningehode og på hjelmen *den vaksomme trane*. Faren hans var presten *Jens Godsén*, som i sitt våpensøgl førte to krysslagte knokler under et dødningehode hvorfra vokser et tre med ut til hver side en kvist med en rose, på hjelmen hans initialer.

Presten *Søfren Godtzén*s bestefar var Stavangers borgermester og mest formuende mann, *Severin Pedersen Godtzen*, som døde i 1665. I Stavangers byregnskaper signerer borgermesteren i 1653 med et lite søgl hvor det sees en velsignende hånd fra en sky over et dødningehode. Til dette slutter seg hans devise: «Den Høiestes høire Haand/alle Ting omskifte kan» (AK). Det vesle skjoldet i seglet gjør at hånden og skyen kan se ut som et tre med krone. Trolig er det grunnen til at hånden utelates til fordel for treet i senere Godtzen-segl.

Endelig kommer vi tilbake til tranen igjen. Borgermester Severin Pedersen Godtzén's kone var nemlig *Elisabeth Christensdatter Trane* († 1684). Begge disses fedrene slekter var egentlig danske. Derimot stammet Elisabeth Christensdatters farmor, Magdalena, fra den fornemme norske Losna-ætten.

Magdalenas mann var den rike og mektige fogd *Christen Christensen Trane*. Samme navn bar hans sønn, Elisabeth Christensdatters far. Begge

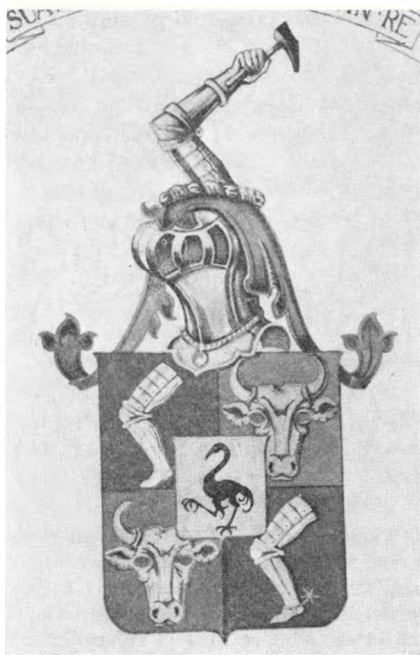

3. Våpenet til Elisabeth Christensdatter Trane inneholder den heraldiske trane med kule eller sten i løftet klo. I hjelmtegnet til hennes sønnesønn Søfren Godtzen er også fuglen korrekt fremstillet på denne måten. Rekonstruksjonstegning av Hallvard Trætteberg.

brukte de også et søgl med et vakkert skjold hvor initialene *C T* er satt sammen under *en fugl* som pussig nok har mest til felles med den heraldiske stork. Fuglen har nemlig storkens heraldiske attributt, ormen, i sitt nebb.

I det våpenskjold Elisabeth Christensdatter Trane bruker ved siden av sin manns slekt, Godtzén's våpen, er tranen normalisert med en sten i sin løftede klo (se figur 3).

Trane-våpenets plassering i Gabriel Schanche Kiellands våpenkombinasjon kan da lede sin utviklingshistorie ned fra borgermester Severin Godtzén's kone, gjennom hennes sønnesønn og så til sønnesønnens datterdatters sønn! Utviklingen går imidlertid helt fram til idag. Gabriel Schanche Kiellands sønneatter, *Maren*, ble nemlig gift med oberst *Ingvald Smith* († 1889),

hvis våpen var to armer hevende hver sin hammer over en ambolt i skjoldet, og en harniskledt arm på hjelmen.

I henhold til kgl. resolusjon av 29/3 1892 bærer sønnen Ingvald navnet Smith-Kielland. Hans sønn igjen er norsk hoffsjef *Ingvald Smith-Kielland*,

4. Da hoffsjef Ingvald Smith-Kielland fikk storkors av Danebrogsordenen 1961 valgte han som våpen slekten Kiellands skjold og slekten Smiths arm med hammer som hjelmtegn. Hans våpen henger nå i Frederiksborgs slottskirke. Her gjengitt etter det danske ordenskapitels protokoller, med tillatelse av hoffsjef Smith-Kielland og vennlig imøtekommenhet fra ordenskapitlet. Tegning av Franz Sedivy.

hvis skjold henger i Frederiksborgs slottskirke, da han er storkorsinnehaver av Danebrogsordenen. Våpenet er det som tipoldefaren, Gabriel Schanche Kielland, førte, dog med Smith-våpenets hammer istedenfor sverdet i armen på hjelmen (figur 4).

Med heraldikkens midler vises slektskap mellom familiene i de kombinerte Kielland-våpenskjold. For selv om stamfedrene hadde sine egne våpen, foretrakk etterslekten merker fra inngiftede kvinner. Men begge Kielland-skjoldene er nyskapninger og selvstendige våpenkombinasjoner. Tidstypiske og fantasifulle bærer komposisjonene i seg forfedres tradisjonsrike symboler, samtidig som de står helt som familien Kiellands egne våpenskjold.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Heraldisk Selskabs Aktivitet

TIRSDAG 23. marts 1965 holdtes en sammenkomst på Riddarhuset i Stockholm, hvor komminister *Frithiof Dahlby* talte over emnet »Från torn-tupp till hjälmbuske«. Aftenen var arrangeret af *Riddarhussällskapet*, men indbydelse udgik tillige til alle de medlemmer af *Heraldisk Selskab*, som bor i Stockholm og omegn.

Dette var meget venligt, det var meget forstandigt, og det var forjættende. Det var venligt, fordi aftenens emne i høj grad kunne interessere heraldikere. Det var forstandigt, fordi foreninger som de to nævnte og andre lignende historiske og genealogiske sammenslutninger har indlysende fordele af at gå sammen om arrangementer, der kan interessere begge selskabers medlemmer. Og det var forjættende, fordi dette initiativ måske kan føre til, at der dannes en lokalafdeling af *Heraldisk Selskab* i Stockholm. At Sveriges hovedstad hidtil ingen har haft, føles som et stort og unaturligt savn.

Andre steder, hvor en gruppe heraldisk interesserede burde kunne finde sammen til gensidig glæde og udbytte, er f. eks. *Oslo* og *Jylland*. Alt hvad der behøves er et par behjertede personer med tilstrækkelig varme for sagen til at formulere og udsende et duplikeret brev til andre interesserede inden for et passende område. Medlemslisten i HT 10 giver adresserne, men der er ingen grund til kun at invitere folk som allerede er SHS-medlemmer.

Møderne kan finde sted på en café eller lignende eller måske i deltagerens hjem (på omgang). Jo flere der kommer, des bedre naturligvis, men antallet er ikke afgørende. Blot 4-5 interesserede kan udgøre et inspirerende heraldisk forum.

Vedtægter, protokol, kontingent og regnskab er ingenlunde nødvendigt. Jo færre formaliteter, des lettere går det hele. Deltagerne — de folk som faktisk kommer — betaler hver især deres traktement (te, kaffe eller hvad det nu er) samt et par kroner til dækning af porto, evt. lokale m. m. En gang om året kan der holdes auktion — det plejer at være muntert — over bøger, særtryk, exlibris, billeder, segl og andre heraldica, og hvis hovedparten af sådanne sager af sælgerne er skænket »klubben«, vil denne dermed have en lille kapital at arbejde med. På denne uformelle facon har Københavns-afdelingen fungeret i nogle år, vistnok til alles tilfredshed.

Det er slet ikke nødvendigt til hver sammenkomst at have en foredragsholder med et langt foredrag. Et kort oplæg til et emne vil oftest sætte spørgsmål i gang, måske med en frugtbar meningsudveksling til følge. Aftensprogram kan bestå i lysbilleder med kortfattede kommentarer, eller i et emne til diskussion, med frit slag for enhver. En aften kan være helliget spørgsmål og heraldiske problemer, som måske kan løses, i alle fald belyses, i fællesskab. Af emner som ligger nær kan nævnes en gennemgang af heraldikkens grundelementer, med eksempler fra (og evt. ekskursioner til) lokal heraldik. Hvis deltagerne til møderne tager med hvad de siden sidst har erhvervet af heraldiske bøger eller billeder, klip og fotos, heraldisk prydede mønter, knapper eller hvad det nu kan være, vil alene dette ambulante og stadigt fornyede museum være en attraktion. En ikke alt for højtidelig heraldisk quiz er en god idé til julemødet.

Foruden i København findes der i øjeblikket lokalafdelinger i Göteborg, Skåne og Uppsala, hvoraf sidstnævnte dog for tiden ligger i hi. I Göteborg foregår der ikke alt for meget, hvorimod Skåne er aktiv, med udflugter, møder samt udsendelse af *Skandinavisk Vapenrulla* (ganske vist et privat tiltag, ikke egentlig lokalafdelingens). Tidligere omtale af Selskabets virksomhed findes i øvrigt i Heraldisk Tidsskrift I: 3/133 samt 4/181.

I Schweiz har heraldikerne drevet deres virke så længe og så grundigt, at der næsten ikke er noget tilbage for dem at gøre. Alt er gransket, alt er udgivet. *Archivum Heraldicum* falder i henrykkelse, hvis der bliver fundet et våbenprydet vaffeljern eller et upubliceret exlibris. I Norden er vi heldigere stillet. Her er marken jomfruelig, og der er utallige opgaver som råber på at blive løst: enorme opgaver og særdeles overkommelige opgaver, videnskabelige opgaver og populære opgaver, opgaver for enhver smag og inclination, for den som nødig forlader sit skrivebord, og for den som foretrækker et liv i fri luft. I kirker og på slotte, på museer og i arkiver, er der tusinder af ting at opdage og undersøge, at indsamle og registrere, at aftegne og glæde sig over, at bestemme og publicere. Hvilken rigdom!

Just på denne baggrund kan man mene, at der foregår alt for lidt i den skandinaviske heraldiske verden. Vi er over 600 medlemmer, Jordens næststørste heraldiske selskab, hvad burde vi ikke kunne udrette!

Disse tanker har givet redaktøren en idé, som hermed forelægges læserne: at afholde en *Skandinavisk Heraldisk Sammenkomst*.

Stockholm har jo haft sin kongres, så mon ikke det bør være i *København*

næste gang? Tidspunkt: våren 1966, f. eks. pinsen (lørdag 28. til mandag 30. maj); eller, da der blot en måned senere er kongres i Paris (20.-25. juni, se side 63), måske først våren 1967? Deltagerne ordner selv deres hotel eller anden indkvartering. Ved siden af møderne skulle der arrangeres en udflugt, f. eks. til Frederiksborg Slot med de mange våbenplader for dannebrog- og elefantriddere samt en middag. Alt inkl. skulle deltagelse vel kunne holdes inden for Dkr. 150 pro persona.

Emner: Hvordan vi — som vore vedtægter siger det — kan »fremme studiet af og udbrede kendskabet til heraldik«, stimulere aktiviteten inden for alle sider af vort studium, skabe eller styrke en heraldisk opinion. Endvidere formulere vore konkrete opgaver og mål, de nærmeste og de fjernere. Skaffe flere medlemmer, men hvordan? Oprette flere lokalafdelinger, eller hvis det lyder for pompøst med »afdelinger«: medvirke til at der overalt dannes små grupper, fra hvilke interessen og måske nye initiativ kan brede sig. Lyder det lidt for idealistisk? Det er i virkeligheden særdeles egenlystigt, for det er Selskabets liv det drejer sig om.

Men det kan jo være, at øvrige medlemmer ikke tager det hele så tungt, og før redaktøren eller andre evt. går videre med ideen, ville det være praktisk at vide: 1. Om nogen overhovedet kunne tænke sig at deltage i en sådan Skandinavisk Sammenkomst, samt 2. Hvilke emner man i så fald vil foreslå drøftet (eller evt. ikke drøftet), samt hvilket år og tidspunkt man mener er det bedste, m. m. Svar på disse spørgsmål bedes sendt til undertegnede inden alt for længe.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Ny Heraldisk Litteratur

Wabr di Garr, de Bur de kumt!

Wilhelm Thiessen: *Wappen und Siegel aus Dithmarschen*; 352 sider, ca. 2000 tegninger af våbener i segl og som anvendt heraldik; Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co., Heide, Holstein, 1964; DM 48.00 indbundet.

Den foreliggende bog er en nøgtern og omhyggelig registrering af næsten rub og stub alt hvad Dithmarsken kan præstere af slægtsheraldik, den er det beundringsværdige resultat af Wilhelm Thiessens majsammelige efterforsknings-, aftenings- og samlersarbejde gennem mere end 30 år.

Professor Dr. Heinz Stoob har skrevet en indledning til bogen »Über die bäuerliche Wappenführung in den Marchen der Nordseeküste«. Der redegøres her for heraldikkens udvikling i det Tyske Rige og om våbenretslige forhold i Dithmarskens særprægede samfund af frie bønder. Det forekommer mig, at professoren enkelte steder har povet sig lidt for langt ud på marskens gyngende grund.

I bogens første afsnit har Wilhelm Thiessen med sine enkle pennetegninger, der måske ikke tilfredsstillere strenge videnskabelige krav om nøjagtighed, men som på den anden side kun fremhæver det heraldisk væsentlige, registreret alt hvad der måtte forekomme af anvendt heraldik, hovedsagelig i og ved landets kirker (undtaget dog malede våbener?), sogn for sogn i alfabetisk orden. Tegningerne står på sinister-siderne, medens en kortfattet men dog som regel fyldestgørende tekst står til dexter.

Det næste afsnit omfatter seglene. Tegningerne er noget forstørrede gengivelser og ordningen er heraldisk, idet dog der til sidst samlet vises seglene fra »Friedrichshöfer Urkunden« 1575-79 og en serie middelalderlige segl. I den følgende slægtsfortegnelse får vi våbenernes blasonering som den kendes fra Joh. Adolphi kaldet Neocorus, der i begyndelsen af 1600-tallet skrev sin »Chronik des Landes Dithmarschen«. En fortrinlig lille heraldisk nøgle giver henvisninger til samtlige tegninger i de to første afsnit, og en

navnefortegnelse giver tilsvarende henvisninger til teksterne.

Det er en bog, der bør studeres nøje, især af danske heraldikere. Gennem dette værk er der skabt nye muligheder for at få bestemt flere hidtil uidentificerede sønderjydske våbener. Desværre er bogen ret enestående i sin art. Havde vi haft tilsvarende værker for andre landområder — f. eks. Jylland — ville det have været muligt at foretage nogle højst interessante sammenlignende studier.

»Var dig garde, bonden kommer,« hed det år 1500. I dag sænker en forhenværende gardeofficer sit væрге som honnør for Dithmarskens bønder og hr. Wilhelm Thiessen. *Haxt.*

Søjomfruen

Georg Koës Brøndsted: *Havfruens saga. En literær-kunsthistorisk orientering*, 1965. Gads Forlag, 206 sider rigt illustreret, Dkr. 23,75 hæftet.

Den danske litteratur om fabelvæsener er ikke stor — om man overhovedet tør kalde 3-4 bøger og lige så mange artikler for en litteratur — og ethvert værk inden for emnet gribes med appetit.

Lektor Brøndsteds bog sætter man til livs med fornøjelse. Med stor viden, men uhøjtideligt, leder forfatteren os gennem myte, sagn, folkeviser og senere litteratur; i Norden og det øvrige Europa, hos keltere og antikkens folk, i Orienten, ja helt til Japan; illustreret med kunstværker fra et par tusind år. Det er forfriskende og berigende læsning, forelsket skrevet, og med utallige fængslende perspektiver.

Kun på ét punkt skuffer bogen, og det er naturligvis det heraldiske. Havfruen i heraldikken berøres et par gange; der nævnes 6-7 våbener, og ét eller to gengives; men hvad forfatteren siger herom, er ganske utilfredsstillende. Det er betegnende, at det eneste heraldiske værk, han anfører i sine udførlige noter og litteraturlister er P. Klæstrup: »To hundrede afbildninger af alle danske adelige vå-

benmærker», 1879, formodentligt det ynkligste heraldiske værk som er udgivet i Danmark.

Men lad trods alt ikke dette veje for tungt. Også for heraldikeren er »Havfruens saga« bestemt værd at læse.

S.T.A.

Fabricius

Hæfte 3 af »Våbener benyttet i slægterne Fabricius og Fabritius i Danmark«, 1965; 10 sider + et farvebilag; Dkr. 10, hos forfatteren, læge F. B. Fabricius, Vesterbrogade 90, 2., København V.

Hæftets 15-16 illustrationer gengiver våbensgl for tre linjer med forskellige våbener af den vidtforenede slægt. Da to af linjerne har bredt sig til Norge og Sverige, vil deres våbener sikkert også interessere dér.

Værkets hæfte 1 og 2 var omtalt i Heraldisk Tidsskrift I: 10/437. Det er forfatterens plan at udsende endnu to eller tre hæfter.

S.T.A.

Et værdifuldt Værk

The College of Arms, Queen Victoria Street... af Walther H. Godfrey, under medvirken af Sir Anthony Wagner, Garter King of Arms, og H. Stanford London, Norfolk Herald Extraordinary; 16 + 341 sider, 44 helsides tavler og hundreder af illustrationer af C. W. Scott-Giles i teksten. London, 1963, 4°. Pris indbundet i hellærred 5 guineas.

Dette pragtfulde værk, der kun er trykt i 750 eksemplarer, er en værdifuld opslagsbog hvad angår *College of Arms'* historie, både som bygning og institution, foruden at det indeholder en liste over alle kendte våbenkonger, herolde og persevanter med biografiske data og tegnninger af deres våbner.

Englands herolde har fra Edward I's tid (1272-1307) udgjort en del af den kongelige husholdning, men fik først i 1484 deres formelle privilegier af Richard III, der samtidig skænkede dem Coldharbour House i London som hjemsted

og kontor. Der gik dog ikke meget mere end et år, før Henry VII ophævede privilegierne og fratog dem Coldharbour House, som han skænkede til sin mor, Margaret Beaufort. Heroldeerne var hjemløse i 70 år, til dronning Mary i 1555 gav dem nye privilegier samt Derby Place, beliggende på samme sted som det nuværende *College of Arms*. Under Londons brand i 1666 gik også Derby Place til grunde, men alle våbenruller, bøger og andet materiale blev reddet til Westminster ad Themsens. Først i 1688 kunne man afslutte arbejdet på en ny bygning, der stod, i det ydre uændret, til 1866, da Victoria Street blev anlagt, hvilket medførte nedrivning af to fløje. Det pompøse jerngitter fra 1866 blev rekvireret ved jernindsamling i 1942, men da Goodrich Court blev nedrevet i 1949, blev dets fine porte og gitre købt af en amerikaner og skænket til *College of Arms*. Bygnings historie følges i detaljer, og den arkitektoniske beskrivelse ledsages af 44 tavler, der viser dels interiører, dels opmålinger og skitser.

Størsteparten af bogen optages dog af listen over nuværende og tidligere embedsmænd i *College of Arms* med deres biografier og våbener. I dag består *College of Arms* af 13 medlemmer, der udnævnes af kongen (resp. dronningen), nemlig 3 våbenkonger (Garter, Clarenceux og Norroy), 6 herolde (Lancaster, Chester, York, Richmond, Windsor og Somerset) samt 4 persevanter (Rouge Croix, Bluemantle, Portcullis og Rouge Dragon). Disse er de »ordinære« medlemmer, men desuden kan der udnævntes — og er der næsten altid udnævnt — »ekstraordinære« herolde og persevanter.

Foruden disse kongelige embedsmænd har også de store hertugelige og grevelige huse haft deres egne våbenkonger, herolde og persevanter, ligesom sådanne ofte udnævntes, når det drejede sig om specielle een-gangs opgaver som f. eks. forhandling om løsepenge.

Hvad der slår én ved gennemlæsning af listen over navnlig ekstraordinære persevanter er titler i 14. og 15. århundrede er det stærke islæt af fransk, hvad der

naturligvis ikke burde undre én, når man tager det daværende Englands store interesser i Frankrig i betragtning, men det er dog ganske morsomt at møde engelske persevanter som *Noir Taureau*, *Papillon*, *Sans Repose*, *Loyauté*, *Louvre*, *Dieu y Pourvoye* etc.

Bogen afsluttes med et godt register og kan anbefales på det varmeste, hvis man er interesseret i dette specielle emne; noget alment-interessant heraldisk værk er det jo nemlig ikke. O.R.

Købmandsmærker

F. A. Girling: *English Merchants' Marks*; 123 sider, over 500 bomærker gengivet i tegning, gnidebilleder og fotografier; Oxford University Press, London, 1964; sh 35/- indbundet.

Særpræget format, moderne typografi, fiks opsætning og fremragende illustrationer er det første indtryk man får, når man tager denne bog i hånden. Og snart er man fordybet i den. Kapitlet »Marks used in association with Heraldry» er nok sidst i bogen, men mon ikke den heraldisk interesserede først vil kaste sig over det? — Her finder vi sort på hvidt (eller omvendt) historiske eksempler på, hvad forstokkede ældre engelske heraldikere ville forsværge eksisterede: Bomærker i skjolde, bomærker der forvandles til »rigtig» heraldik, bomærker og heraldiske figurer i samme skjold, adelsmænd, der fører bomærker og borgere med heraldiske våbener — ja endog »Kristi våben» fra 1529 på et bogbind sammen med det engelske kongevåben, »Sct. Georgs våben», Londons byvåben (eller Sct. Pauls?), og bogbinderens bomærke i skjold!

I England har man det samme problem som i de fleste andre lande; der er ikke noget ord, der dækker fyldestgørende for de mærker, der er tale om. I almindelig engelsk sprogbrug er »Merchants' Marks» det oftest anvendte, og bogen koncentrerer sig da også om mærker anvendt af købmænd og handlende i England i tidsrummet 1400-1700. Men

grænserne er udflydende. Bogen omtaler mærker på svaner (på næbbene), men forbigår tømmermærker i tavshed. Teoriene omkring bomærkernes oprindelse og eventuelle forbindelse med runealfabetet er ypperligt illustreret i skemaform, uden at det har været nødvendigt at ty til konstruerede eksempler. Der vises karakteristiske eksempler på mærker på forskellige materialer — messing, sten, træ, glas o. s. v. ligesom de forskellige handelsbrancher og håndværkerfag er smukt repræsenteret. Men ak, før man får set sig om, er bogen slut — appetitten blev vakt, men man blev ikke mættet, og litteraturfortegnelsen omfatter kun nogle få, udelukkende engelske tidsskriftartikler.

Haxt.

Fransk 1400-tal

Hervé Pinoteau og Claude Le Gallo: *Sainte Jeanne d'Arc*; 16 × 32 cm, 32 sider i farver; nr. 1 i en planlagt serie: *Calendriers de l'Histoire*; udg. af Les Seize, Editions du Palais Royal, Paris 1964; frs 25.

Otto Hupps *Münchener Kalender* med pragtfulde heraldiske tegninger, som udsendes i årene 1885-1936 og i dag er stærkt efterspurgt, har inspireret to franske heraldikere, tegneren *Claude Le Gallo* og forskeren baron *Hervé Pinoteau* (sekretær i *Académie Internationale d'Héraldique*) til at begynde en lignende serie. Den første i rækken, for året 1965, bringer — foruden selve kalenderen, men den er jo kun et påskud — ca. 40 heraldiske tegninger (hvoraf halvdelen i farver og i meget stort format) af våbenerne for *Jeanne d'Arc* og hendes familie, samtidige medlemmer af det franske kongehus, og en række andre fyrster og krigere, som tilhørte kredsen om hende.

Størstedelen af disse tegninger er meget smukke og sikre i deres stil, det tidlige 1400-tals. Pinoteaus navn garanterer for, at de tillige er helt igennem korrekte; for hver eneste tegning er der nøjagtige henvisninger til forlæg: segludgaver m. m.

Teksten består dels af en rekapitulation af *Jeanne d'Arcs* gribende historie,

også som den udviklede sig *efter* hendes død på bålet i Rouen onsdag 30. maj 1431. Dels af kommentarer til de gen-givne våbener. Som hvad Pinoteau ellers giver fra sig (se HT I: 4/161), er teksten kort, men så mættet med relevant oplysning, at den gør det ud for rækker af bøger.

Jeanne d'Arcs familie tilhørte almuen, men førte vistnok våben: en bue — *arc* — og tre pile (den lærde Pinoteau understreger, at hvem som helst, også bønder og arbejdere, kunne føre våben). Men i december 1429 gav kong Karl 7. af Frankrig, som Jeanne fem måneder før havde fået kronet i Reims, hende og hendes to brødre, der havde fulgt hende i felten, et nyt våben, som sikkert er et af de tidligste eksempler på symbolske eller «fortællende» våbener, der kendes: kongens eget våben, tre guld liljer i blå, men med den midterste lilje erstattet af et sværd med en krone på spidsen. Det var ikke til at misforstå!

Trods dens kortfattedhed er der meget at hente i denne bog, ikke mindst for dem der interesserer sig for differentiering og brisurer. S.T.A.

Danske Dekorationer

Peter J. Jørgensen, i samarbejde med Kai Meyer: *Danish Orders and Medals*, 1964; 124 sider, 186 illustrationer + en farvetavle; Dkr. 35 hæftet. Fås hos P. J. Jørgensen, Strandvej 100, Hellerup, samt M. W. Mørch & Søns Eftf., Peder Skramsgade 3, København K.

Bogen behandler på engelsk Elefant- og Dannebrogordenen samt de ca. 60 danske belønnings- og mindemedaljer, som er uddelt fra 1771 til i dag. Da mange af medaljerne skifter udseende fra konge til konge (eller endda under samme konge, efterhånden som han bliver ældre), er der tale om i alt 115 forskellige medaljer. De er alle afbildet (sammen med 26 forskellige bånd i farver), og næsten alle afbildningerne bygger på SHS-medlem Kai Meyers fabelagtige samling i Holte. Teksten er udarbejdet af

Peter J. Jørgensen (også medlem af Selskabet); den er kort, men synes at have alle relevante oplysninger med, i mange tilfælde lige til det højligt interessante: hvor mange eksemplarer der er præget eller uddelt. S.T.A.

Heraldikken som Kunst

Erik Ellegaard Frederiksen: *Knud V. Engelhardt. Arkitekt og bogtrykker, 1882-1931*. Stort format, 128 sider, rigt ill.; Arkitektens Forlag 1965. Dkr. 67,50.

Knud Engelhardt var hvad man nu om stunder kalder formgiver eller *designer*. Hans virksomhed spændte fra huse, bohaver og brugsgenstande, sporvogne, vejskilte og tryksager til monogrammer og broderimønstre, og han gik til hver eneste opgave med ønsket om ikke at acceptere, hvad vanen eller traditionen havde resulteret i, men at se nyt på tingene. At han i mange tilfælde også havde *evnen* til at give dem en bedre skikkelse end den de havde i forvejen, fremgår af Ellegaard Frederiksens fængslende og velformede bog.

Hvad der særligt interesserer os her er, at Engelhardt også arbejdede med heraldiske eller tangerende emner, og ofte med fine resultater. Det gælder dels *hvad nyt* han komponerede: bomærker, varemærker og anden emblematik lige til regelrette våbener, dels *hvorledes* han udformede allerede eksisterende våbener, på kilometersten, konsulatsskilte, signeter, brevpapir m. m. Hele hans tankegang kunne på en måde kaldes heraldisk, og hvad han formede af egentlig heraldik var udført i en kraftig, enkel og fast stil, som udgjorde en stor forbedring i forhold til den nærmest forudgående tids heraldiske udtryksformer.

Det ville være en morsom opgave at se nærmere på den danske heraldik fra et æstetisk synspunkt: gennemgå hvad 800 år har efterladt af heraldisk kunst i Danmark, fra middelalderens sigiller og kalkmalerier, de første våbenbreve, ligsten, våbenbogstegnerne og Ordenskapitlets vå-

benmalere, via Marcus Tuscher, G. W. Baurenfeind (han arbejdede for Klevenfeldt, men om han faktisk har tegnet våbener, véd jeg ikke), Fridrich, Flint, Klæstrup, Thiset, Storck, de to Britzer og mange flere til nutidens navne. Og i en sådan undersøgelse skulle også Knud V. Engelhardt have sin plads. S.T.A.

Fra Lagtingssegl til Livstrå

Bind 10 af *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (se HT I: 10/435), som udkom i våren 1965, indeholder, ligesom dets tidligere bind, en række artikler af central heraldisk interesse, således om: Lagtingssegl, Landskapssegl, Landskapsvåpen, Laurentius, Lejonansikte, Lejonhoved, Lejonörn, Lilje, Lindorm, Liturgiska färger og Livstråd. Flertallet af disse artikler er skrevet af de to SHS-medlemmer Hallvard Trætteberg og Ernst Verwohlt, samt af C. G. U. Scheffer.

S.T.A.

Siebmacher-Index

Hanns Jäger-Sunstenau: *General-Index zu den Siebmacher'schen Wappenbüchern 1605-1961*. 48 + 586 sider. Graz (Akademische Druck- und Verlagsanstalt) 1964, 4°, indbundet i hellærred DM. 123.-

Hvor mange timer har man ikke tidligere måttet »spilde« på Kgl. Bibliotek, når man skulle finde et våben i Siebmacher, da der jo hverken fandtes indholdsfortegnelse eller register til det samlede værk; man måtte møjsommeligt lede sig frem, bind efter bind, og dette arbejde blev ikke mindre af at Siebmacher blev flyttet væk fra læsesalen, så man blev nødt til at rekvirere de enkelte bind; når man så ikke vidste, hvilke bind man måtte få brug for, blev det tit til en vognfuld ad gangen. Et stort savn blev afhjulpet ved fremkomsten af Sven Tito Achen's »Indholdsfortegnelse til Siebmacher« i 1956, og da den i 1958-59 blev suppleret med et af Poul Reitzel udarbejdet seddel-index, ordnet alfabetisk efter våbenindehavernes navne, ialt ca.

100 000 sedler, blev Siebmachers uhyre materiale nærmest lettilgængeligt.

En af grundene til at et trykt index hidtil ikke har været publiceret, er at værket ikke har været betragtet som afsluttet, men i 1961 udkom det 101. bind og med det afslutningen på denne udgave, der påbegyndtes i 1853.

I 1964 kom så endelig det savnede General-Index, hvori man finder ikke alene navnene fra den store udgave af Siebmacher, men fra tidligere udgaver også ca. 20 000, som ikke er medtaget i denne.

Om selve index'et, der fylder de 586 sider, er der selvsagt ikke meget at bemærke, udover det lidt fremmedartede, at det ikke er ordnet alfabetisk men fonetisk, så man må vænne sig til, at B og P, D og T, F og V, I, J og Y samt K, C, Ch, G og Gh står blandet mellem hverandre, men efter kort tids brug opdager man, at det egentlig ikke gør noget. Index'et refererer også til sammensatte navnes enkelte bestanddele, varierende stavemåder og adelsprædikater.

De indledende 48 sider rummer interessante og nyttige oplysninger: I: en kort artikel om våbenbøger i almindelighed; II: en elleve sider lang redegørelse for Siebmacher's historie 1605-1961, indeholdende bio- og bibliografiske oplysninger om samtlige forfattere, medarbejdere og tegnere; III: en fuldstændig katalog over de Siebmacher'ske våbenbøger 1605-1961 med detaljerede oplysninger om de forskellige udgavers enkelte binds fulde titler, indhold, format, egenart etc. Endelig IV: en kronologisk oversigt over udgivelsesårene.

I sit forord beklager forfatteren, at bogen ikke blot vil være til nytte for hæderlige forskere, men også vil kunne misbruges af »våbenfabrikanter«, der skamløst tilbyder våben til folk, uden anden adkomst end navnelighed, men et sådant misbrug kan man jo aldrig forhindre, og der findes desuden adskillige andre våbenbøger, der vil kunne tjene samme uhæderlige formål.

Bogens tekniske udførelse står mål med det værdifulde indhold, og som en fin opmærksomhed har forlaget udstyret

bindet med seks våbner i guldtryk: Nürnberg (udgivelsessted for samtlige udgaver af Siebmacher), Johann Sibmachers, Otto Titan von Hefners og Gustav Seylers (hovedmedarbejdere gennem de over 300 år udgivelsen har stået på), Hanns Jäger-Sunstenaus og byen Graz' (henholdsvis forfatter til og udgivelsessted for General-Index). O.R.

Løver og Jomfruer

C. Pama: *Lions and Virgins*; 134 sider, 126 illustrationer, heraf 10 i farver; Human & Rousseau, Cape Town, Pretoria, 1965; Rand 7.50 indbundet.

Bogens titel er forjættende, og næsten alle forventninger indfries — omend på en lidt anden måde end man rent umiddelbart skulle tro. Bogens egentlige emne er sydafrikansk statsheraldik. C. Pama har allerede et større heraldisk forfatter-skab bag sig. Med denne bog viser han atter sit talent for at gøre et meget specielt emne levende og interessant for en større kreds. Det er faktisk en usædvanlig velskreven bog.

Læseren føres skridt for skridt ind i en spændende ny verden. Vi følger de første portugisiske opdagelsesrejsende til landet, vi får nogle supplerende oplysninger om det portugisiske våben som det anvendtes langs kontinentets sydkyster på de dér opstillede stenstøtter, de såkaldte padraos. Efter portugiserne kom hollænderne medførende de mærker, som de under deres kampe mod Spanien havde valgt sig. Som søfarere var hollænderne meget stolte over deres flag, og følgelig efterlod de en rig arv til deres efterkommere, boerne og vore dages afrikaanere. Disse udviklede igen deres egne våbenmærker, da de etablerede deres republikker i Sydafrikas indre. Med englændernes overtagelse af Cape kom en ny strøm af mærker, og ved oprettelsen af den Sydafrikanske Union opstod en enestående kombination af hollandske og engelske traditioner. I Sydvestafrika fik også Tyskland indflydelse på heraldikken — en indflydelse, som stadig kan spores.

Endelig omtales udviklingen i protektoraterne og Rhodesia op til opløsningen af den Centralafrikanske Føderation.

Bogen slutter med en række nyttige noter og litteraturhenvisninger og et index. Forfatteren har øjensynlig lagt stor vægt på at fremskaffe et stort, autentisk illustrationsmateriale. Illustrationerne er trykt på udmærket, krideret papir, men da de er højst uensartede i stil, kvalitet, størrelse o. s. v. præsenterer de sig ikke alle lige godt. Haxt.

Mønter

Atlas over Danmarks mønter ca. 870-1241, efter P. Hauberg, 19 tavler + 10 sider, 1965; Dkr. 40.

Afbildninger af samtlige hidtil kendte danske mønter fra tidsrummet 1241-1377, af H. V. Mansfeld-Büllner, 51 tavler + 28 sider, 1964, Dkr. 40. Revideret udgave ved Johan Chr. Holm, som også har udarbejdet et register over forekommende figurer med bl. a. 47 forskellige slags kors.

Danmarks mønter 1377-1448, af Fritze Lindahl, 20 sider ill., 1958; Dkr. 8.

Alle bøgerne er udsendt af Johan Chr. Holm's Forlag, Sankt Pederstræde 32, København K. De to første er optryk af ældre, efterhånden stærkt efterspurgte udgivelser, fra 1900-06 og 1887. Tilsammen indeholder de tre håndbøger gengivelser af ca. 1190 mønter, af de fleste begge sider. Det bliver i alt over 2000 illustrationer, hvoraf det store flertal har decideret heraldisk interesse: gennem de billeder, figurer og symboler mønterne bærer (eller evt. ikke bærer!), gennem deres stil, deres skønhed, forenkling og kraft (de første 400 år), eller deres afmagt og usselhed (fra midten af 1200-tallet til slutningen af 1300-tallet), alt sammen meget interessant og lærerigt — ikke blot heraldisk.

De danske mønter som heraldisk studieobjekt har hidtil stort set været negligeret, men det er os selv, det går ud over. Numismatikken er også heraldisk et skatkammer. S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

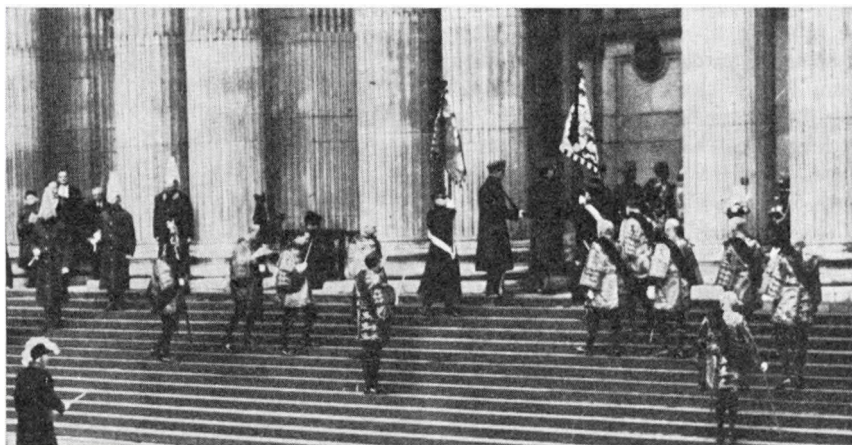
Winston Churchills Begravelse

Af *Sven Tito Achen*

DA WINSTON CHURCHILL lørdag 30. januar 1965 førtes til graven gennem Londons gader, fra Parlamentet til St. Pauls Katedralen, og senere ad Themsen, spillede hans personlige heraldik, og heraldik i det hele taget, en iøjnefaldende rolle i det grandiose og bevægende skuespil. Bevidst eller ubevidst har tilskuerne, de tusinder som stod langs ruten og de millioner som fulgte processionen i television, utvivlsomt følt det heraldiske indslag i ceremonierne som noget smukt, og mange må tillige have følt sig fængslet og ønsket at vide, hvad disse bannere og skjolde egentlig var for noget. Kanske vil det derfor have interesse at fastholde nogle billeder fra højtideligheden.

I spidsen af processionen, som den bevægede sig ind ad St. Pauls portal (se figur 1), gik persevanter fra *College*

of Arms og efter dem otte officerer fra *The Queen's Royal Irish Hussars* (viderefører af Churchills gamle regiment, *4th Queen's Own Hussars*). Fire af dem bar Churchills ordener og dekorationer – Hosebåndsordenens insignier var dog anbragt oven på hans kiste – og to andre bar bannere med hans våbener, dexter slægtsvåbenet, sinister hans embedsvåben som *Lord Warden of the Cinque Ports*. Efter dem fulgte en række herolder, hvoraf fire bar standere med Churchills våbenskjold, dets tilhørende hjelmtegn, hans sværd, og hans sporer. Derefter kom de øverste blandt herolderne: våbenkongerne, samt Hertugen af Norfolk. Som *Earl Marshal* – et af Englands stadig eksisterende arvelige embeder – er han øverste chef for Heroldskollegiet, *College of Arms*, og ansvarlig for tilrettelæggelsen og gennem-

1. Processionen på vej ind i St. Pauls Katedralen. Forrest officerer som bærer Churchills (overraskende få) ordensdekorationer og hans to våbenbannere, til højre Spencer-Churchill, til venstre Cinque Ports. På trappen herolder bl. a. med hans våbenskjold, hjelmtegn (der skimtes mod den næstyderste søjle til højre), sværd og sporer.

2. Winston Churchills våbenplade som ridder af Elefanten, hvilket han blev i 1950. På dette tidspunkt var han endnu »Mr. Churchill«, ikke »Sir Winston«, og efter de engelske regler er hans hjelme derfor stikhjelme og anbragt i profil. Som *knight*, efter 1953, placerede han dem set forfra og med åbent visir. Pladen er udført af Franz Sedivy og hænger i Frederiksborg Slotskirke.

førelsen af statsceremonier. Efter ham kom, i to rækker, kistens æresvagt af britiske statsmænd og feltherrer, og endelig selve kisten, svøbt i unionsflaget og båret af otte soldater fra *Grenadier Guards*.

Churchill-våbenet

Churchills navne og forfader, den Sir Winston der tjente Kong Charles 1., førte som våben: i sort felt en oprejst løve, sølv, og herhenover en smal rød skråbjælke. I 1661 belønnede Charles 2. ham med en »augmentation« til hans våben, nemlig *a canton of St. George*, dvs. en kanton, sølv, med et rødt kors. Samtidig fik han tilladelse

til at udelade skråbjælken. Dette ændrede våben arvedes af hans søn John, senere første Hertug af Marlborough, og udgør i dag 1. og 4. felt i familien Spencer-Churchills våben (se fig. 2-3).

Marlborough havde ingen overlevende søn, og gennem hans datter Anne overgik hertugtitlen til hendes mand og deres efterkommere. Han var Jarl af Sunderland, af slægten *Spencer*, og kvadrerede i sit skjold Churchillslægtens våben med Spencers: firdelt af sølv og rødt hvori et guld fletværk, over det hele en sort skråbjælke belagt med tre sølv ibsskaller. Dette våben var selv frugten af en udvikling, og jeg er i øvrigt ikke sikker på, at Sunderland-Spencerne kunne bevise deres påståede afstamning fra den mægtige middelalder-æt (de) *Spencer*, hvis våben de førte. Men det er en anden historie.

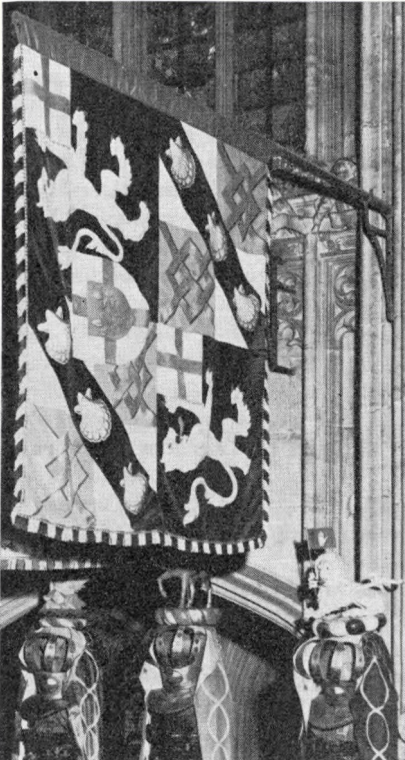
Til minde om den store Marlboroughs sejr føjedes samtidigt til dette kvadrerede våben et hjerteskjold (altid anbragt i hovedskjoldets øverste halvdel, se figur 2 og 3) bestående af St. Georgskorset endnu engang, altså et rødt kors på sølv bund, og herover et midterskjold med Frankrigs våben: i blåt tre guld liljer.

Det dexter hjelmtegn (figur 2) er slægten Churchills: en liggende løve, sølv, som holder en rød fane med en sølv hånd i. Det andet: en sølv grif med to røde ringe om halsen, stigende op af en guld krone, er Spencers. Hjelmtklæde: sort og sølv for Churchill, rødt og sølv for Spencer. Iblandt førte Winston Churchill kun én hjelm, og i så fald altid den med løven.

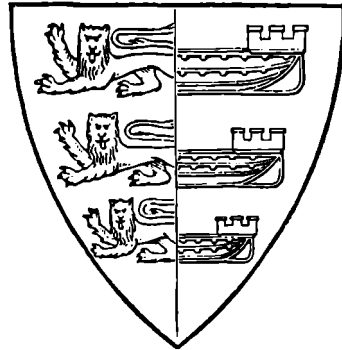
Det spanske valgsprog *Fiel pero desdichado* betyder »Trofast men ulykkelig« eller »Trofast men ikke meget værd«; måske kan det, meget frit, oversættes noget i retning af »Deres (Majestæts) ydmyge og uduelige tjener«.

The Cinque Ports

»De Fem Havne«, *the Cinque Ports*, var i middelalderen et forbund af oprindeligt fem — senere flere — sydengelske havnestæder, som i krigstid udrustede et vist antal skibe og i fredstid spillede en stor rolle inden for fiskeri og handel. Organisationen førte eget våben og flag, og eksisterer nominelt endnu, som en patriotisk og lokalpatriotisk sammenslutning. Nu om stunder føres flaget og våbenet

3. Sir Winston Churchills banner som hosebåndsriddet i kapellet i Windsor (våbenet opfattes bedst, når billedet vendes på siden). Forveden ses Churchill-slægtens hjelmtegn, *the crest*. Banneret til venstre på figur 1 består af dette våben.

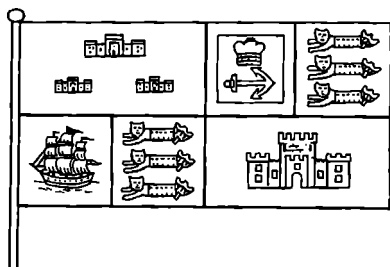

4. Våben for *the Cinque Ports*, halvt Englands tre løver, halvt Forbundets oprindelige våben, tre skibsskrog. Altså noget lignende som Ribe byvåben, der dimidierer Danmarks tre løver med en gengivelse af Ribe Domkirke. De oprindelige fem havne var Sandwich, Dover, Romney, Hythe og Hastings. Senere kom der adskilligt flere til. Mange af disse byer fører som deres våben variationer af Forbundets våben. Efter Boutell's *Heraldry*.

dog vistnok kun af organisationens topfigur, *the Lord Warden of the Cinque Ports*, en honorær post, hvortil man vælger en person af national betydning. Siden 1941 var Winston Churchill *Lord Warden*, og han anvendte ofte de Fem Havnes insignier, f. eks. på sin bil og fra flagstangen på sin private bopæl.

Organisationens våben er sammensat ved dimidiation: dexter halvdel af rigets våben, Englands tre gående guld løver i rødt felt, kombineret med sinister halvdel af et våben med tre sølv skibsskrog i blå, der synes at have været de Fem Havnes oprindelige våben (se figur 4). Men kombinationen med Englands løver går tilbage til middelalderen. Banneret til venstre på figur 1 består af dette våben.

De Fem Havnes flag er langt mindre tilfredsstillende end deres prægtige

5. Flag for *the Cinque Ports*. Første og fjerde hovedfelt blå med gengivelser af Dover Castle (Lord Wardens officielle residens) i alt fire gange. Andet hovedfelt delt af 1. gult med en embedshat over et anker, og 2. rødt hvori tre gule fabelskabninger, halvt løver, halvt skibe (naturligvis stammende fra en misforståelse af våbenet). Tredje hovedfelt delt af 1. gult hvori et rødt sejskib, og 2. som det tilsvarende felt i andet hovedfelt.

våben og spillede også kun en underordnet rolle ved begravelsen (se figur 5). Det sad i stævnen på den båd, »Havengore«, der til sækkepibetonerne af *The Flowers of the Forest* lagde ud med Churchills kiste efter gudstjenesten for at føre ham over floden.

Ingen brisure

Blandt de heraldiske enkeltheder Churchills begravelsesoptog bød på, er der endnu en, som er overordentlig interessant — ved sit fravær.

Churchill havde personligt et åbent øje for heraldik og lagde vægt på at føre sit våben korrekt. Da han blev gjort til *knight* ændrede han således, som nævnt, sine hjelme fra at være i profil — sådan som de føres af ubetitlede *gentlemen* — til at ses forfra, åbnede; mindre smukt, men i samsvarende med de engelske regler herom.

Hele begravelsesceremonien var arrangeret af Hertugen af Norfolk, chef

for *College of Arms*, hvilket vil sige, at det var denne institutions embedsmænd, våbenkonger, herolde og per-sevanter, som havde ansvaret for det hele, herunder først og fremmest de udførelser af Churchills våben som forekom flere steder i processionen, i banner, i skjold, og på anden måde. Og dette våben indeholdt ingen brisurer.

Churchill var ikke slægten Spencer-Churchills hovedmand; det er Hertugen af Marlborough. Churchill var ældste søn af den 7. hertugs tredje søn, og efter de engelske regler for brisering skulle han differentiere sit våben med en turnérkrave (ældste søn) på en stjerne (tredje søn). Men det gjorde han ikke. Hans skjold viste ingen forskel fra Hertugen af Marlboroughs eller noget andet slægtsmedlems. Dette skyldes naturligvis hverken en lapsus eller uvidenhed. Det må være med den allerhøjeste heraldiske sagkundskab og autoritets fulde bevidsthed, at Winston Churchills våben ikke indeholdt nogen form for brisurer.

Dette kan kun skyldes, at *College of Arms* mener, at brisering, bortset fra kongehuset, ikke længere anvendes og ej heller bør anvendes. Dette er det afgørende svar på Robert Gayres fantastier (se *Heraldisk Tidsskrift* 1: 5/226-28).

For en ordens skyld kan det tilføjes, at det kun var Churchills *skjold* alene, som var identisk med Hertugen af Marlboroughs. Når *hele* våbenet vises, er der adskillige forskelle: hertugen fører trallehjelme, i profil, samt hertugkrone og skjoldholdere, to lindorme. Som tysk rigsfyrste kan han endvidere føre fyrstekrone og anbringe hele våbenet på en dobbeltørn. På den anden side kunne Winston Churchill hænge Hosebåndsordenens blå bånd om sit skjold, og det kan hertugen ikke.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.